

Projekt

z dnia 16 maja 2023 r.

Zatwierdzony przez .....

**UCHWAŁA NR .....
RADY MIEJSKIEJ W WIĘCBORKU**

z dnia 31 maja 2023 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Więcbork na lata
2023-2026**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023r. poz. 40, 572), oraz art. 87 ust. 3 i 4, ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022r. poz. 840) po uzyskaniu pozytywnej opinii Kujawsko – Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu Delegatura w Bydgoszczy

**RADA MIEJSKA
UCHWAŁA, CO NASTĘPUJE:**

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Więcbork na lata 2023 - 2026” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

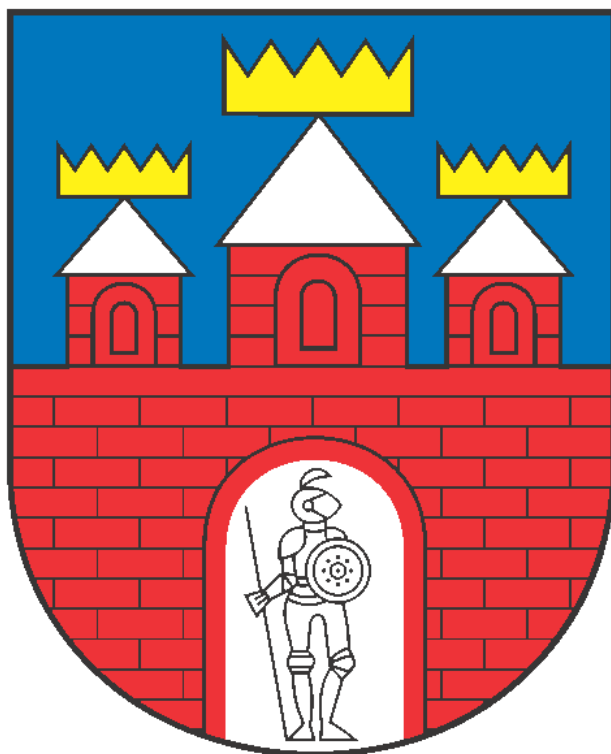
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Więcborka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko – Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady
Miejskiej w Więcborku

Anna Łańska

Załącznik do uchwały Nr .....
Rady Miejskiej w Więcborku
z dnia 31 maja 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026 DLA GMINY WIĘCBORK

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	3
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ	13
4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW	14
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	17
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	27
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	81
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	83
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	86
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	86
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	87
12. MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	100

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WIĘCBORK

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Więcbork na lata 2023 – 2026” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem

wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 840)

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną

ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn zm.).

art. 7 ust. 1 pkt. 9:

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt 3),
- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2, ust. 2, pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt.2 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 3, art. 52, art. 53 ust. 3-5a i 5d, art. 54, art. 55 i art. 56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 późn. zm.)

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust. 3, pkt 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:
  - 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
  - 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
  - 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy

naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39, ust. 1).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
  - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1668).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcia audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.)

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021r. poz. 1973 z późn. zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. 1, pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16, ust. 1.: park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Art. 83a wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1, wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1452 z późn. zm.).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 10 września 2019 (Dz. U. z 2019 poz. 1886), zmieniające rozporządzenie z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. z 2011 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2019 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574)
- instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,

- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15.000

- euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15.000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15.000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
  - 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
  - 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
  - 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50.000 euro,
  - 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50.000 euro
    - na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2018 w całym kraju było 91 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą

podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o warunkach zabudowy.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, opublikowany w Dzienniku Urzędowym RP 11 września 2019 (poz. 808) został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program Opieki nad Zabytkami opiera

się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy. Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 to Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Został on opracowany na bazie wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmiany systemu ochrony zabytków wprowadzonej ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw. Cel główny dzieli się na trzy cele szczegółowe, zawierające kierunki działań.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

- 1) Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
- 2) Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
- 3) Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
- 4) Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

- 1) Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich
- 2) Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
- 3) Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego
- 4) Powołanie Centrum Architektury Drewnianej

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

- 1) Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

- 1) Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

- 1) Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami
- 2) Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbalność o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą

rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu

są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

W związku z ogólnikowym charakterem dokumentów na szczeblu krajowym niniejszy gminny program opieki nad zabytkami stara się w swoich działaniach programowych nawiązać do polityki krajowej. Wiąże się to z ich zgodnością z działaniami programu krajowego, szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji nt. zasobu zabytkowego gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

5.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

Strategia rozwoju województwa KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Obecnie obowiązująca Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko- Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. Misja rozwoju województwa zapisana w treści dokumentu brzmi Kujawsko-pomorskie - człowiek, rodzina, społeczeństwo. Aby to osiągnąć strategia wyznacza priorytety i cele działań.

Dla gminy istotne są zapisy priorytetu Modernizacja przestrzeni miast i wsi, w ramach którego znajduje się cel Obszary wiejskie (których integralną częścią są także lokalne ośrodki rozwoju – małe miasta i wiejskie siedziby gmin) – o zróżnicowanym charakterze funkcjonalnym, cechujące się licznymi problemami gospodarczymi i często wymagające aktywizacji społeczno-gospodarczej. Głównym kierunkiem interwencji jest stymulowanie rozwoju społecznego (kluczowa rola usług publicznych szczebla gminnego dla kształtowania właściwych postaw społecznych) oraz lokalnych rynków pracy. Ten poziom polityki terytorialnej w rejonach tradycyjnego rolnictwa ma decydujące znaczenie dla aktywizacji mieszkańców wiejskich, jest także odpowiedzialny za lokalne aspekty rozwoju społecznego i gospodarczego.

W ramach celu znajduje się cel strategiczny Tożsamość i dziedzictwo, związany ściśle z dziedzictwem kulturowym i historycznym regionu. W ramach celu zamierza się podjąć działania na rzecz opracowania i realizacji założeń polityki kulturalnej województwa (co pozwoli na pełną koordynację działalności wszystkich podmiotów funkcjonujących w kulturze) oraz edukacji kulturalnej społeczeństwa (zarówno w edukacji formalnej – na wszystkich poziomach kształcenia, jak i w edukacji nieformalnej). Są to zagadnienia realizujące także cele rozwoju społecznego – istotne dla szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Nie wyklucza się, że polityka kulturalna zostanie w przyszłości objęta wojewódzkim programem rozwoju.

Dziedzictwo regionu, świadczące o tym jacy jesteśmy, wymaga zachowania (m.in. tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów), odpowiedniej ekspozycji, poprawy dostępności, a także prezentacji w atrakcyjnej dla różnych osób formie. Dopiero dzięki stworzeniu warunków do wzbudzania ciekawości posiadanymi dobrami, wartościami, oddziaływanie na wiele zmysłów, możliwe jest zrozumienie, budzi się właściwy szacunek, zainteresowanie, chęć pogłębiania wiedzy i czynne włączenie się w działania na rzecz zachowania i upowszechniania posiadanego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Wobec powyższego, niezbędna jest waloryzacja obiektów materialnych dziedzictwa kulturowego regionu oraz oszacowanie „wartości marketingowej” wojewódzkich zasobów przyrody i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, koniecznych także dla budowy marki województwa. Poza tym wspierane będą w szczególności przedsięwzięcia umożliwiające atrakcyjny, interaktywny, oryginalny, wielozmysłowy kontakt z dziedzictwem regionu.

Powyższe zapisy realizowane będą w ramach następujących kierunków działań:

- 1) Budowa tożsamości regionalnej województwa
- 2) Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu
- 3) Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa
- 4) Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym
- 5) Promocja marki województwa

Należy jednak zwrócić uwagę, iż w świetle Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami powyższe zapisy są bardzo ogólne i trudno doszukać się konkretnych odniesień do potrzeb gminy. Mimo to, cele przedstawione w niniejszym Programie są zgodne z kierunkami rozwoju województwa, co może przyczynić się do ich dokładniejszej realizacji.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Plan zagospodarowanie przestrzennego województwa został przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko – Pomorskiego nr XI/135/03 z dnia 26 czerwca 2003 r. Cele i działania Planu zawarte są w rozdziale V Polityka

zagospodarowania przestrzennego województwa. W nim wyróżnić można zapisy dotyczące Gminy, występujące w celach operacyjnych:

3.3 Kierunki ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego i kulturowego

Dla podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu konieczne jest podjęcie działań prowadzących do zachowania i pełnego wykorzystania turystycznych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego poprzez:

- poprawę zagospodarowania istniejących szlaków turystycznych
- rozwój agroturystyki na bazie walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO NA LATA 2021 – 2024

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021- 2024 przyjęto Uchwałą nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r. Dokument przedstawia szereg celów i kierunków działania w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa kujawsko- pomorskiego. Zapisy te są w dużej mierze zgodne z kierunkami zawartymi w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami. Nowe cele programu mają przyczynić się do rozwiązania powyższych problemów. Uwzględniają cele wskazane w ustawie i innych dokumentach regulujących ochronę i opiekę nad zabytkami w Polsce. Są one skorelowane i wzajemnie się wypełniają. W Programie cele główne, a także operacyjne odwołują się do celów określonych w Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 – Strategia Przyspieszenia 2030+, natomiast kierunki działań i działania odpowiadają zadaniom ustawowym, których obowiązek wypełniania spoczywa na województwie. W ramach celów do realizacji wyznaczono następujące działania:

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

1. Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

1.1 Kierunek działań: Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony

1.2 Kierunek działań: Edukacja

1.3 Kierunek działań: Promocja

1.4 Kierunek działań: Dokumentacja i popularyzacja

Walory dziedzictwa kulturowego to jeden z ważniejszych czynników rozwoju gospodarczego, a szczególnie w obszarze turystyki kulturowej. Wskazane kierunki działań mają na celu podkreślenie, iż dziedzictwo kulturowe, zarówno materialne jak i niematerialne można wykorzystać do kreowania usług i produktów dotyczących rozwoju oferty spędzania czasu wolnego, wspierania inicjatyw związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym, w tym wspierania tradycyjnych form działalności gospodarczej czy adaptacji obiektów do nowych funkcji związanych z poszerzeniem oferty kulturowej czy turystycznej.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

2. Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa

2.1 Kierunek działań: Ochrona

2.2 Kierunek działań: Prace konserwatorskie i restauratorskie

2.3 Kierunek działań: Dokumentacja i badania

Przestrzeń kulturową należy rozumieć jako wszelkie działania podejmowane w celu poprawy stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego. Stan zachowania dziedzictwa kulturowego ma bezpośredni wpływ na jakość życia mieszkańców, a jednocześnie kształtuje pewien indywidualny kontekst rozwojowy. Dziedzictwo kulturowe województwa kujawsko-pomorskiego to jedna z najmocniejszych stron województwa. W oparciu o nią należy budować tożsamość lokalną i regionalną. Nadaje swoisty charakter województwa, a tym samym decyduje o jego konkurencyjności. Świadomość wspólnej tożsamości przyczynia się do tworzenia więzi międzyludzkich, które ułatwiają interakcje oraz współdziałanie. Wszelkie podejmowane działania nie mogą ograniczać się do pojedynczych obiektów zabytkowych, ponieważ województwo charakteryzuje się różnorodnością. Należy wskazywać najlepsze i wzorcowe działania oraz promować je.

5.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU SĘPOLEŃSKIEGO

Powiat sępoleński na moment opracowania niniejszego dokumentu nie posiada opublikowanego w dzienniku urzędowym powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5.4. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY WIĘCBORK

Zabytki, zespoły oraz układy urbanistyczne, wskazane do zachowania, objęte zostały strefami ochrony konserwatorskiej. Wszelkie działania projektowe i wykonawcze, prowadzone w obrębie w/w stref, należy uzgodnić z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Toruniu Delegatura w Bydgoszczy, ul. Jezuicka 2, 85-102 Bydgoszcz. Na terenie miasta występują:

STREFA „A” - strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary szczególnie wartościowe, do bezwzględного zachowania. Wszelkie prace inwestycyjne, prowadzone na tym obszarze, należy uzgodnić ze Służbą Ochrony Zabytków. Strefą „A” objęte są tereny o największej wartości historycznej :

- grodzisko wczesnośredniowieczne, położone na niewielkim półwyspie, leżącym na przesmyku między dwiema częściami Jeziora Więcborskiego,
- kościół parafialny p.w. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza (wybudowany w latach 1772-1778) - rej. zabytków A/314,
- kaplica p.w. św. Katarzyny zlokalizowana na cmentarzu na górze św. Katarzyny - rej. zabytków A/313,
- zespół miejski wokół placu Jana Pawła II.

STREFA „B” - strefa ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejących substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w skali nowej

zabudowy. Uzgodnienia z Urzędem Ochrony Zabytków winny obejmować: przebudowy, rozbudowy i nadbudowy obiektów zabytkowych, budowa nowych obiektów budowlanych i korekty nowego układu przestrzennego. W obrębie strefy „B” znajduje się między innymi:

- klasztor ewangelicki sióstr diakonisek (ul. Pocztowa 14 i 14b),
- więzienie z ok. 1900r. (ul. Pocztowa 3),
- szpital murowany ok. 1892r., przebudowany w 1971r., (ul. Mickiewicza 26)
- poczta murowana z 1906r. (ul. Pocztowa 5),
- hotel w rynku, murowany ok. 1900r., (ul. Jana Pawła II 4),
- zespół dworca kolejowego, murowany ok. 1910r. (ul. Dworcowa 6),
- pozostałości zespołu gazowni z 1910r. (ul. Starodworcowa 7),
- zespoły: młyna (ul. Pocztowa 18), rzeźni (ul. Pocztowa 6), spichlerze z lat 1990-1920 (ul. Mickiewicza 29) oraz szereg domów, rozmieszczonych na terenie miasta.

Dawne, pierwotne funkcje niektórych obiektów zostały zamienione i dostosowane do obecnych form użytkowania.

STREFA „E” - strefa ochrony ekspozycji. Obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu zabytkowego, określa jej nieprzekraczalne gabaryty. Wszelka działalność inwestycyjna obejmująca wykonanie obiektów kubaturowych i innych urządzeń wysokich w tym obszarze winna być uzgadniana ze Służbą Ochrony Zabytków. Strefa „C” obejmuje panoramę miasta z kościołem i częściową zabudowę miejską.

STREFA „W” - strefa ochrony konserwatorskiej-archeologicznej. Prace budowlane muszą być wyprzedzone badaniami wykopaliskowymi lub ustanowiony nowy nadzór archeologiczny, umożliwiające dokumentacje zalegających pod powierzchnią ziemi obiektów historycznych oraz konserwacje materiałów zabytkowych. Strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej „W” objęte są m.in.: obszar dawnego grodu wczesnośredniowiecznego położonego na niewielkim półwyspie, leżącym na przesmyku między dwiema częściami Jeziora Więcborskiego, obszar dawnego zamku położony na terenie tzw. :”Wzgórza Zamkowego” obszar dawnego miasta lokalizacja położona na terenie obecnego rynku wraz z terenem przykościelnym.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa wymaga się, aby każdy kto:

- przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego zachodzi przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, burmistrza gminy,
- w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkryły przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest zobowiązany: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, następnie zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia, oraz niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, burmistrza gminy.

Kierunkami działań w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków, powinna być:

- rewaloryzacja i konserwacja rozumiana jako utrzymanie bądź przywrócenie wartości historyczno-kulturowych z jednoczesnym dostosowaniem do współczesnych standardów cywilizacyjnych w ściśle określonym i wyważonym zakresie. Powyższe dotyczy zarówno zespołów sakralnych jak i zespołów dworsko-parkowych. Obejmować powinno również ich bezpośrednie otoczenie z uwagi na konieczność zachowania historycznych relacji przestrzennych, w tym zwłaszcza utrzymanie urządzeń wspomagających

(np. ogrodzeń, kaplic) a także zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których obiekty te są zlokalizowane.

- utrzymanie a tam gdzie jest to możliwe odtworzenie układu kompozycyjnego i hydrograficznego, pielęgnacja i konserwacja z uzupełnieniami ubytków i nowymi nasadzeniami na podstawie specjalistycznej dokumentacji, sukcesywna likwidacja obiektów i funkcji kolizyjnych - w odniesieniu do parków dworskich,
- pełna ochrona, zwłaszcza przed działalnością inżynierską, budowlaną z zachowaniem istniejącego układu topograficznego oraz sposobu użytkowania - w odniesieniu do stanowisk o własnej formie krajobrazowej (grodzisk).

Ochrona elementów nie objętych ochroną prawną poprzez wpisanie do rejestru zabytków winna być podporządkowana niżej wymienionym działaniom i powinna polegać na:

- a) dla zespołów dworsko-parkowych:
  - na utrzymaniu jednej własności obejmującej tereny parku i grunty pod dworem oraz sam dwór,
  - na przywracaniu (tam gdzie jest to możliwe) jedności władania (własności),
  - na odstąpieniu od dalszych podziałów parceli,
- b) dla obiektów architektury (dworów, obiektów techniki, dawnych szkół, domów mieszkalnych itp.)
  - na utrzymaniu istniejącej zabudowy w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji obiektu i podniesieniem standardu wyposażenia techniczno-użytkowego, z zastrzeżeniami dotyczącymi zachowania w maksymalnym stopniu, a tam gdzie jest to możliwe, odtworzeniu historycznej kompozycji obiektu (wysokość, kształt, układ eksponowanych elewacji, kształt dachu, rozmieszczenie, wielkość i proporcje otworów), zewnętrznego detalu architektonicznego, a także dostosowaniu nowej funkcji i nowego programu użytkowego do specyfiki obiektu,
  - na zachowaniu, w przypadku remontów, historycznego detalu architektonicznego i wyposażenia wewnątrz (o ile występują),
  - na zachowaniu historycznych relacji przestrzennych i obiektów wspomagających (np. zabudowa gospodarcza przy szkołach, zabudowa gospodarcza towarzysząca zabudowie siedliskowej) oraz zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których są zlokalizowane,
- c) dla parków:
  - na utrzymaniu (a tam gdzie jest to możliwe odtworzeniu) układu kompozycyjnego (ukształtowanie powierzchni, aleje, kompozycje zieleni) i hydrograficznego,
  - na pielęgnacji i konserwacji zieleni,
  - na uzupełnieniu ubytków i nowych nasadzeniach wyłącznie na podstawie specjalistycznych dokumentacji,
  - na sukcesywnej likwidacji funkcji i obiektów kolizyjnych,
  - na zachowaniu i konserwacji historycznych elementów małej architektury (np. ogrodzeń, bram, itp.),
- d) dla zabudowy gospodarczej:
  - na utrzymaniu w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji i podniesieniem standardów wyposażenia,
  - na dopuszczeniu likwidacji zużytych technicznie lub grożących katastrofą budowlaną obiektów, z zaleceniem lokalizacji nowej zabudowy, dostosowanej gabarytem i lokalizacją do zabudowy likwidowanej,
- e) dla elementów małej architektury (kaplic przydrożnych, gołębników, itp.):
  - na ochronie przed dewastacją i bieżących pracach konserwacyjnych, z maksymalnym zachowaniem pierwotnego wyrazu architektonicznego,
- f) dla cmentarzy przykościelnych i cmentarzy położonych poza obszarami zabudowy wsi:
  - na zakazie lokalizacji obiektów i urządzeń kolidujących z pierwotną funkcją,
  - na ochronie zachowanych elementów, uporządkowaniu i podkreśleniu symboliki miejsca, poprzez utrzymanie bądź uczytelnienie zachowanego układu alejek, kwater, ochronę nagrobków, krzyży, zachowanego drzewostanu, likwidację samosiejek, wyłącznie na podstawie specjalistycznego opracowania.

- g) na obszarach koncentracji stanowisk archeologicznych nie posiadających własnej formy krajobrazowej występuje konieczność wykonania archeologicznych badań wykopaliskowych poprzedzających procesy inwestycyjne. Wiąże się to z obowiązkiem wyprzedzającego zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o przystąpieniu do przygotowań inwestycji.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Gmina Więcbork leży w północno-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego w centralnej części makroregionu Pojezierzy Południowopomorskich. Jest to obręb malowniczych wzgórz i lasów Pojezierza Krajeńskiego pełnych bogactw i pięknej przyrody. Znajduje się tu wiele malowniczo położonych jezior, a największym z nich jest właśnie akwen nad którym położone jest miasto Więcbork, składający się z trzech jezior – Jeziora Więcborskiego, Młyńskiego i Śmiłowskiego.

Gmina zajmuje powierzchnię 236 km² terenu typowo rolniczego, urozmaiconego lasami, pagórkami i jeziorami. Najpowszechniej występującą formą morfologiczną są płaskie oraz faliste równiny morenowe pokrywające zdecydowaną większość powierzchni gminy.

Gmina Więcbork obejmuje sołectwa: Adamowo, Dalkowo, Czarmuń, Borzyszkowo, Górowatki, Puszcza, Runowo Krajeńskie, Witunia, Zabartowo, Pęperzyn, Śmiłowo, Jastrzębiec, Suchorączek, Zakrzewek, Zakrzewska Osada, Lubcza, Jeleń, Sypniewo, Wymysłowo, Nowy Dwór, Zgniłka, Frydrychowo – razem: 22 oraz Samorząd mieszkańców Więcborka.

Liczba mieszkańców na dzień 31.12. 2021 r. wynosiła 13.309 osób (dane GUS), miasto zamieszkuje 5.900 osób, wsie 7.409 osób.

Gmina Więcbork graniczy z 7 gminami: Sępólno Krajeńskie, Sośno, Mrocza, Łobzenica, Złotów, Zakrzewo i Lipka.

Współrzędne GPS: 53.3537, 17.4906

Gmina Więcbork ma charakter typowo rolniczy. Podkreślić należy fakt położenia gminy (z wyjątkiem niewielkich powierzchni – obejmujących miasto Więcbork) w granicach Krajeńskiego Parku Krajobrazowego. Krajeński Park Krajobrazowy rozciągający się w granicach gmin: Kamień Krajeński, Sępólno Krajeńskie, Więcbork oraz części gmin Kęsowo, Mrocza i Sośno liczący 74.985,60 ha, jest jednym z największych parków krajobrazowych w Polsce. Ze względu na sposób użytkowania powierzchni, charakter Parku można określić jako rolniczy. Nie bez znaczenia odgrywa tutaj rolę niskie uprzemysłowienie, które sprawiło, że obszar ten wyróżnia się spośród innych krajobrazów wybitnym i nietuzinkowym pięknem zachowując naturalność przyrody stanowiącą najmniej zniekształcony fragment Pojezierza Krajeńskiego.

Ciekawostką geologiczną Parku jest tzw. Czarna Góra licząca 189 m n.p.m, będąca jednocześnie najwyższym punktem województwa kujawsko-pomorskiego. Bogactwo form geomorfologicznych znajduje odzwierciedlenie

w przyrodzie i szacie roślinnej sprawiając, że nie doświadczy się tu monotonii krajobrazowej oraz przyrodniczej. Teren KPK obfituje również w liczne jeziora, które pełnią ważną rolę w przyrodzie kształtując jej krajobraz. Największym jeziorem w Parku jest jezioro Więcborskie liczące ok. 200 ha. Ponadto w Krajeńskim Parku Krajobrazowym występują liczne źródła z krystalicznie czystą wodą, które dają początek wielu rzekom. Przebiega tu również główny wododział Polski, co sprawia, że sieć rzek i strumieni jest silnie rozwinięta.

Dla zachowania najcenniejszych walorów przyrodniczych utworzono wiele form ochrony przyrody. Najbardziej wyjątkowe obszary niezmienione przez rozwijającą cywilizację objęto ochroną rezerwatową. Na terenie Parku znajduje się 5 rezerwatów przyrody z czego cztery to rezerваты typowo leśne (Lutowo, Gaj Krajeński, Dęby Krajeńskie, Buczyna), natomiast piąty to rezerwat faunistyczny (Jezioro Wieleckie).

Obok rezerwatów przyrody Krajeńskiego Parku Krajobrazowego swoją atrakcyjnością i wyjątkowością imponuje utworzony w 1997 r. Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Torfowisko Messy” o powierzchni ponad 600 ha.

Bogate walory przyrodnicze, dostępność różnorodnych środowisk, nieskażone otoczenie sprzyja rozwojowi fauny na terenie Krajeńskiego Parku Krajobrazowego. Wiele gatunków jest objętych ochroną w tym Polską Czerwoną Księżą Zwierząt.

Osoby przebywające na terenie Parku z pewnością oderwą się od codzienności wsłuchując się w ptasie trele. W całym roku są dwa główne okresy, w których bogactwo opierzonych zwierząt rzuca się szczególnie w oczy, to wiosna i jesień, kiedy ptaki podróżują.

Odwiedzając KPK w okresie wiosennym i letnim z pewnością dostrzeże się niezwykle pięknego ptaka jakim jest żuraw. Żuraw jest symbolem Krajeńskiego Parku Krajobrazowego z racji dużej liczebności tego gatunku na obszarze Parku. Poza walorami przyrodniczymi, odwiedzający tereny KPK, mogą podziwiać zabytki architektury regionu. Przykładem może być zespół pałacowo-parkowy w Runowie Krajeńskim, na terenie którego znajdują się ruiny dawnego pałacu.

Wyjątkowe zasoby przyrody i bogate walory krajobrazowe oraz położenie z dala od wielkich aglomeracji miejskich sprawiają, że można tu uprawiać wiele form aktywnego wypoczynku począwszy od wypraw pieszych, poprzez rowerowe, aż po turystykę kajakową i rekreację konną. Dla zainteresowanych aktywną turystyką utworzono szlaki turystyczne prowadzące do najciekawszych miejsc przyrodniczych i historycznych.

Walory turystyczne sprawiają, że gmina staje się coraz ważniejszym terenem turystycznym i wypoczynkowym. Gmina wyróżnia się pod względem liczby jezior - jest ich 31. Również na obszarze gminy umiejscowione są liczne zabytki, między innymi obiekty sakralne, zespoły pałacowo - parkowe, a także zabudowa gospodarcza.

6.2. RYS HISTORYCZNY

Historia miasta sięga odległych czasów przedpiastowskich; badania archeologiczne wskazują na obecność grodziska w miejscu dzisiejszej plaży miejskiej. Było ono położone na wąskim przesmyku między dwoma jeziorami. Położenie na skraju państwa stało się charakterystycznym czynnikiem wpływającym na dzieje nie tylko Więcborka, ale i całej północnej Krajny. Interesujące nas obszary były w okresie panowania Mieszka II i Kazimierza Odnowiciela areną licznych najazdów, walk bratobójczych i łupieżczych, zwłaszcza - po oderwaniu się grodów krajeńskich od państwa Polan i przyłączeniu ich do Pomorza za panowania Kazimierza Odnowiciela. Dopiero najazd Bolesława Krzywoustego w 1113 r. i ponowne zdobycie przez niego Nakła i pobliskich grodów (w tym prawdopodobnie również Więcborka), przywrócił te obszary do Polski. Spalony wówczas gród w Więcborku znalazł nową lokalizację, po drugiej stronie jeziora. Położenie Więcborka nie sprzyjało rozwojowi miasta.

Bliskość Brandenburgii, potem – od północy – Państwa Krzyżackiego, narażało północne ziemie Krajny na najazdy Niemców, które pozostawiały po sobie zgliszcza i spustoszenie.

W 1383 r. Więcbork po raz pierwszy pojawił się jako miasto. Mniej więcej z tego okresu pochodzi znana nam współczesna nazwa miasta – Więcbork. W okresie panowania Kazimierza Wielkiego krajeńskie miasta otrzymywały magdeburskie prawa miejskie. Do Kamienia (1359), Sępólna (1360) i Łobżenicy (1366) dołączył

– już w dobie panowania Andegawenów – Więcbork, który prawa miejskie otrzymał w 1383 r., chociaż można przypuszczać, że stało się to wcześniej. Z tego roku bowiem pochodzi pierwsza wzmianka o Więcborku jako mieście (wówczas Wanszownie), zamieszczona w Kronice Janka z Czarnkowa. W tym czasie również dochodzi do całkowitego spalenia miasta. Z kolei parafia po raz pierwszy została wymieniona, ale jako już istniejąca w 1405r. Do 1821r. miasto było własnością rodów szlacheckich i magnackich – kolejno: Pęperzyńskich, Więcborskich, Zebrzydowskich, Garczyńskich i Potulickich, a zamek więcborski stanowił ośrodek wielkich dóbr ziemskich. Najwcześniej wzmiankowane miejscowości gminy to: Zabartowo (1279 r.) Pęperzyn, Suchorączek (1288 r.), Runowo Krajeńskie (1325 r.) i Sypniewo (1380 r.).

Na przestrzeni wieków kilkakrotnie zmieniała się nazwa miasta, ulegając częściowemu lub całkowitemu zmienieniu. Pierwsza nazwa miasta to Wansowno kolejne to Wanszowno, Wiązowno i zmienzone - Wicbork, Wienzburg, Wiecborg, Więcburg, Więcburg, Wicburg, Wyądzburg, Vandsburg i obecna nazwa -Więcbork. Zmieniali się również właściciele miasta i przylegających do niego osad. W połowie XV w. właścicielem Więcborka został ród Zebrzydowskich, którego najwybitniejszym przedstawicielem był, urodzony w Więcborku, Andrzej, biskup krakowski i sekretarz Zygmunta I Starego, pochowany w katedrze wawelskiej. Wcześniej, w XIV w., Więcbork, (jeszcze wówczas Wiązowno) wraz z okolicznymi wsiami należał do rodu Grzymalitów (Grzymałów), potężnego rodu rycerskiego z Wielkopolski, którzy – wzięwszy swoje nazwisko rodowe od nazwy majątku w Potulicach, nazwali się Potulickimi. W ten sposób Więcbork należał, aż do początku XIX w. do rodu Potulickich. Liczne wojny, jakie przetoczyły się przez Pomorze w XVII i XVIII w., spustoszyły ziemię krajeńską, przyczyniając się do jej wyludnienia, a nawet zniknięcia kilku wiosek.

Początek XVIII w. przyniósł kolejne spustoszenia Krajny. Kolejna wojna ze Szwecją, zaraza, coraz większe daniny na wojsko – wszystko sprawiało, że wsie i miasteczka krajeńskie pustoszały – w 1773 r. w Sępólnie było 1 350 mieszkańców, Więcbork miał ich zaledwie 399.

Wskutek I rozbioru Polski historyczna Krajna, czyli dotychczasowy powiat nakielski województwa kaliskiego (przez krótki czas gnieźnieńskiego), została przyłączona do Królestwa Prus, stanowiąc w latach 1775-1807 część, utworzonego przez Prusaków, Obwodu Nadnoteckiego (niem. Netz Distrikt), prowincji Prusy Zachodnie (niem. Provinz Westpreußen). Stolicą utworzonego regionu została Bydgoszcz (niem. Bromberg).

W latach 1772-1920 teren gminy pozostawał w granicach zaboru pruskiego, (z krótką przerwą w okresie trwania Księstwa Warszawskiego 1807-1815).

W tym czasie Więcbork wraz z Sępólnem tworzyły tzw. dobra więcborsko-sępoleńskie, spory pod względem powierzchni klucz majątkowy należący do rodu Potulickich, mających swoją siedzibę na zamku w Więcborku. Według badaczy, w Więcborku stały dwa zamki: stary, umiejscowiony na półwyspie znanym jako Zamczysko, wybudowany przez Grzymalitów, drugi, młodszy (własność Zebrzydowskich) – pochodzący z 1556 r., powstał we wschodniej części Więcborka. W XVII w. właścicielami dóbr więcborskich byli Orzelscy, Grabowscy i Potuliccy. Kolejnymi właścicielami dóbr byli spadkobiercy rodziny Potulickich: Aleksander Hilary i jego syn –

Michał Bonawentura, który ufundował kościół rzymsko-katolicki w Sępólnie oraz dokończył, rozpoczętą przez ojca, budowę nowego kościoła w Więcborku. Michał Bonawentura ufundował w roku 1787 kaplicę pod wezwaniem św. Katarzyny w Więcborku, na wzgórzu tego imienia. Po zmarłym w 1805 r. Michale Potulickim właścicielem dóbr więcborsko-sępoleńskich został Kasper Piotr Aleksander hrabia Potulicki (1792-1853), który podjął decyzję o sprzedaniu dóbr na Krajnie Królewsko-Pruskiemu Bankowi Głównemu w Berlinie. W okresie napoleońskim, tak jak wspomniano wcześniej, wolność wróciła tylko na chwilę; granica utworzonego w 1807 r. Księstwa Warszawskiego przebiegała w okolicach Zboża, ok. 4 km na północ od Więcborka, z kolei na mocy ustaleń kongresu wiedeńskiego, w 1815 r. Więcbork należący do departamentu bydgoskiego, znalazł się w granicach prowincji Prusy Zachodnie. Począwszy od 1815 r. Więcbork (od 1818 r. formalnie niem. Vandsburg), był – podobnie jak wiele krajeńskich miast i wiosek – obszarem ulegającym coraz większemu niemczeniu. Sprzyjała temu akcja germanizacyjna, jak również kolonizacja, wskutek której cały powiat sępoleński stał się szybko najbardziej niemczonym obszarem Rzeczypospolitej. Na przełom XIX i XX w. przypada dynamiczny rozwój miasta; powstaje węzeł kolejowy łączący Więcbork z Nakłem, Chojnicami, ówczesną stolicą powiatu – Złotowem (niem. Flatow) i Terespołem Pomorskim. Rozwijała się infrastruktura miasta – powstawały nowe, coraz okazalsze budynki, tworzyły się i rozwijały zakłady rzemieślnicze, będące głównie własnością niemiecką. Od czasów objęcia funkcji kanclerza Rzeszy przez Bismarcka celem świetnie zorganizowanej i wzmocnionej ogromnymi nakładami finansowymi akcji osadniczej, było stopniowe i systematyczne wypieranie własności polskiej z obszarów wiejskich. Antypolskie działania władz pruskich wywoływały zdecydowany opór ze strony miejscowej ludności. Powstawały liczne organizacje (głównie typu spółdzielczego), które miały zapewnić Polakom zachowanie ojczyźnej kultury i pomoc ekonomiczną. Wymienić tu należy m.in. kółka rolnicze, banki ludowe i tzw. „Rolnik” - spółdzielnia zajmująca się sprzedażą płodów rolnych i zakupem potrzebnych chłopom produktów. Bank Ludowy (dzisiejszy Bank Spółdzielczy) i „Rolnik” istniały w Więcborku od 1908 r. Można postawić tezę, że w czasach germanizacyjnego nacisku mieszkańcy małego Więcborka potrafili – mimo różnic narodowościowych i wyznaniowych – zgodnie żyć obok siebie, a nawet ze sobą współpracować. Kilkutysięczny Więcbork, był miasteczkiem, w którym przez wiele lat żyły ze sobą trzy narodowości i trzy wyznania. W 1778 r. w centralnym miejscu miasta stanął kościół rzymsko-katolicki. W 1786 r. powstał kościół ewangelicki, w stylu neogotyckim, z czerwonej cegły, który dopiero w 1858 r., po przebudowie, zyskał strzelistą wieżę i dzwony. Do 1984 r., czyli do momentu rozbiórki, opustoszały już od wielu lat kościół z wysoką neogotycką wieżą, stanowił charakterystyczny element więcborskiego pejzażu. Ponadto istniała synagoga przy dzisiejszej ul. Hallera oraz funkcjonował emantarz żydowski w miejscowości Witunia. Jak nigdy później na terenie Więcborka aktywnie działały – niemieckie i polskie młodzieżowe stowarzyszenia o charakterze wyznaniowym. Śladem działalności stowarzyszenia Blaukreutzvereine jest, mylnie uważany za kościół, choć go przypominający, budynek przy ulicy Rybackiej (obecnie wyremontowany stanowi siedzibę Centrum Aktywności Lokalnej).

Klęska Rzeszy Niemieckiej w I wojnie światowej i będący jej następstwem traktat wersalski umożliwiły przyłączenie ziem dawnego zaboru pruskiego do niepodległej Polski. Więcbork i okolice zostały przejęte przez władze polskie w dniu 23 stycznia 1920 r.

Rozpoczął się bardzo trudny okres wolności, okupiony ceną doskwierającej biedy i niedostatku, braku pracy z jednej, a koniecznością odbudowania polskości - z drugiej strony. Zapisy Traktatu Wersalskiego stworzyły dogodne warunki tym Niemcom, głównie właścicielom ziemskim i przedsiębiorcom, do pozostania w Więcborku. W okresie międzywojennym Więcbork, podobnie jak inne miasta przygranicznych powiatów, należał do najbardziej niemczonych miast w Polsce. Od 1899 r. działał w Więcborku Diakonissen Mutterhaus - Pomorskie Towarzystwo Diakonis w Więcborku, dysponujące ogromnym zapleczem gospodarczym (kilkanaście budynków w Więcborku i pobliskiej Wituni) oraz budynkami o przeznaczeniu edukacyjno-społecznym. Skromne środki, jakimi dysponowało miasto, pozwalały na jego rozwój. Obok dobrze prosperujących niemieckich manufaktur, pojawiać się zaczęły polskie, polskie dzieci mogły cieszyć się największą w powiecie szkołą – w 1936 r. oddano do użytku imponujący wielkością, dwupiętrowy budynek szkoły powszechnej.

W 20-leciu międzywojennym jedna z miejscowości gminy: Runowo Krajeńskie, stała się powszechnie znana z okazji sezonowych przyjazdów prezydenta RP Ignacego Mościckiego na polowania w okolicznych lasach. Objęcie władzy w Niemczech przez nazistów uwypukliło w naturalny sposób nieprzyjazne stosunki polsko-niemieckie. Coraz częściej dochodziło do prowokacji i awantur z obu stron, przy czym niemieccy mieszkańcy Więcborka i okolic coraz odważniej manifestowali swoją przynależność narodową i wrogość wobec Polaków.

Ta nienawiść do Polaków i wszystkiego, co polskie, znalazła swoje ujście w szeregu wydarzeń, które wpisują się w Zbrodnię Pomorską – ciąg odrażających, w swoim planowanym i przemyślanym okrucieństwie, aktów martyrologii. Śladami akcji, skierowanej w polską inteligencję, są miejsca zbiorowych egzekucji mieszkańców Więcborka. Sposób mordowania więcborczan, jak i rozmiary tych zbrodni, stawiają Zbrodnię Pomorską na równi ze zbrodniami na Wołyniu. W położonym o kilka kilometrów od Więcborka Karolewie znajduje się kaplica wraz z cmentarzem ofiar jednego z pierwszych obozów zagłady w Polsce. Nie wszystkie ofiary udało się rozpoznać. Nowa rzeczywistość, jaka nastąpiła po 1945 roku, sprawiła, że po raz pierwszy w dziejach, Więcbork przestał leżeć na rubieży, a przesunięcie granicy państwowej o kilkaset kilometrów na zachód uczyniło z Krajinę jedną z historycznych krain Pomorza, bez obciążenia niekoniecznie korzystną dla miasta wielokulturowością. Nowa rzeczywistość, która – zależnie od okresu – była to raz mroczna i ponura, innym razem słoneczna i radosna, wiodła Więcbork, jak i tysiące polskich miast, wsi i miasteczek w kierunku socjalistycznej „świetlanej przyszłości”, która swój wątpliwy urok pokazała już pod koniec lat 70. Nie zmienia to faktu, że w 1966 r. oddano do użytku drugą wielką szkołę, nowoczesną Szkołę Podstawową Nr 2, a na fundamentach starego ewangelickiego kościoła zbudowano ogromny budynek Miejsko – Gminnego Ośrodka Kultury, wybudowany został również nowoczesny szpital. Miasto i gmina, w tym okresie rozrastało się (powstały osiedla mieszkaniowe BoWiD i Plebanka). Na bazie dawnego ewangelickiego klasztoru diakonisek w Więcborku powstało liceum ogólnokształcące i zespół średnich szkół zawodowych, natomiast w Sypniewie – średnia szkoła rolnicza. Poza tym dzięki malowniczoemu położeniu rozwijała się turystyka, powstało kilka ośrodków wczasowych bydgoskich zakładów pracy. Życiem tętniły zakłady przemysłowe i tartak, mieszkańcy miasta żyli skromnie, na miarę możliwości. Kryzys końca lat 70-tych i początek 80-tych podobnie jak w całym kraju zaowocował powstaniem struktur „Solidarności” w instytucjach i zakładach pracy. Więcborscy działacze stanowili bardzo aktywny zespół, a jednego z nich, Henryka Napieralskiego, wybrano nawet do Komisji Krajowej związku. Przemiany polityczno – społeczno – gospodarcze zaistniały po wyborach 1989 r. sprawiły, iż krajobraz miasta i okolic uległ znacznej zmianie. Zakłady pracy upadały, na ich miejscu powstały nowe, ustrój gminy uległ zmianie powstał samorząd terytorialny zarządzany przez radę miejską i burmistrza. Jednocześnie otworzyły się nowe możliwości i perspektywy zarówno dla aktywnej części społeczności, jak i dla samych samorządów gminnych. W Więcborku położono główny nacisk na uregulowanie gospodarki wodno - ściekowej oraz problem odpadów stałych. Dzięki temu i dzięki rozbudowie bazy hotelowo – campingowej zaistniały warunki dla kontynuowania przez miasto tradycji ważnego ośrodka turystycznego w regionie. W Więcborku zachowały się zabytki architektury z końca XVIII, XIX i początku XX wieku. Najważniejszymi są: kościół parafialny z 1778 r., kaplica św. Katarzyny z 1787 roku usytuowana na wzgórzu o tej samej nazwie, oraz zbór ewangelicki z XIX wieku. Wybudowany w 1556 roku renesansowy zamek został rozebrany przez Prusaków około połowy XIX w., a pochodzący z 1860r. kościół ewangelicki, w końcu lat 70-tych XX wieku przebudowano na Dom Kultury.

Na terenie gminy zachowały się zespoły pałacowo - parkowe w Sypniewie, Runowie Krajeńskim, Runowie Młyn i Suchorączku oraz zabytkowe kościoły w Runowie Krajeńskim, Zabartowie, Pęperzynie i Sypniewie; a także przykłady XIX i XX- wiecznej zabudowy folwarcznej, mieszkalnej i przemysłowej.

W latach 1965- 1966 na wieńborskim grodzisku Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy prowadziło prace archeologiczne, których plonem było odkrycie wielu cennych naukowo znalezisk. Z kolei od 1999 roku prace takie prowadzono przez pięć kolejnych sezonów na wielokulturowym cmentarzysku pradziejowym w Zakrzewskiej Osadzie, odkrytym przez miejscowych rolników. W 2007 r. na Górze Zamkowej w Więcborku natrafiono na fragmenty fundamentów zamku Zebrzydowskich. Kolejne prace archeologiczne na wieńborskim grodzisku prowadzone były w związku z budową ścieżki rowerowej i zagospodarowaniem nabrzeża Jeziora Więcborskiego w roku 2010. Uchwycono dobrze zachowane nawarstwienia z materiałem wczesnośredniowiecznym.

6.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Gmina Więcbork posiada szereg zabytków wpisanych do rejestru i gminnej ewidencji zabytków, pochodzących przede wszystkim z XIX i XX wieku. Należą do nich zespoły dworsko-parkowe, kościoły, domy, budynki przemysłowe i gospodarcze i inne. Do najważniejszych obiektów na terenie gminy należy zaliczyć:

Zespół kościoła rzymsko – katolickiego p.w. św. Katarzyny w Sypniewie

Kościół pod wezwaniem Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sypniewie został zbudowany w 1781 roku, na fundamentach poprzedniego, opisanego przez wizytatora Trebnica podczas wizytacji parafii w 1653 roku, jako „zbudowany z muru pruskiego” i wewnątrz wyłożony drewnem. W 1781 r. zbudowano kościół parafialny p.w. św. Katarzyny ufundowany przez Adama Grabowskiego. Jest to budowla o konstrukcji szkieletowej z wypełnieniami ceglany, jednonawowa, o zaokrąglonym płaskim stropie i prezbiterium trójbocznie zamkniętym. Od północy znajduje się kruchta z łozami kolatorskimi. Ołtarz główny jest późnobarokowy z 1781 r. z retabulum wypełniającym prześwity okna. Wystrój wnętrza jest rokokowo-klasycystyczny z końca XVIII w. W posadzce prezbiterium (krypta Witosławskich) znajduje się marmurowa inskrypcyjna płyta nagrobna Andrzeja i Janusza Witosławskich. Drewniana dzwonnica pochodzi z 1926 r. W parku (8,85 ha) z XIX w. o bogatym drzewostanie, ze stawem, kanałami i grobowcem Wilckensów, stoi 2,5 kondygnacyjny murowany pałac eklektyczny o cechach klasycystycznych i neorenesansowych projektu architekta, K. Schinkla z drugiej połowy XIX w. Na piętrze znajduje się balkon wsparty na kolumnach z neorenesansową balustradą i wieżą widokową.

Kościół Ewangelicki obecnie parafialny rzymsko – katolicki p.w. św. Maksymiliana Kolbe w Pęperzynie

Peperzyn to jedna z najstarszych miejscowości gminy Więcbork. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1288 r. wieś należała wtedy do miejscowości gminy Więcbork. arcybiskupa gnieźnieńskiego, który przekazał ją następnie zakonowi cystersów z Byszewa. Jednak już w początkach XIV wieku stała się własnością szlachecką. Należała kolejno do rodów: Pemperzyńskich, Zebrzydowskich, a w XVIII w. - do Potulickich. W XVII w. zbudowano Dom Boży (kościół protestancki). Początkowo był on macierzystym kościołem wszystkich sąsiednich kościołów protestanckich. Obecny kościół został zbudowany w 1778 r. Ma on skromne cechy barokowe, wnętrze salowe, nakryte stropem płaskim. Obok kościoła znajduje się dzwonnica w kształcie krosna z XIX wieku.

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Więcborku

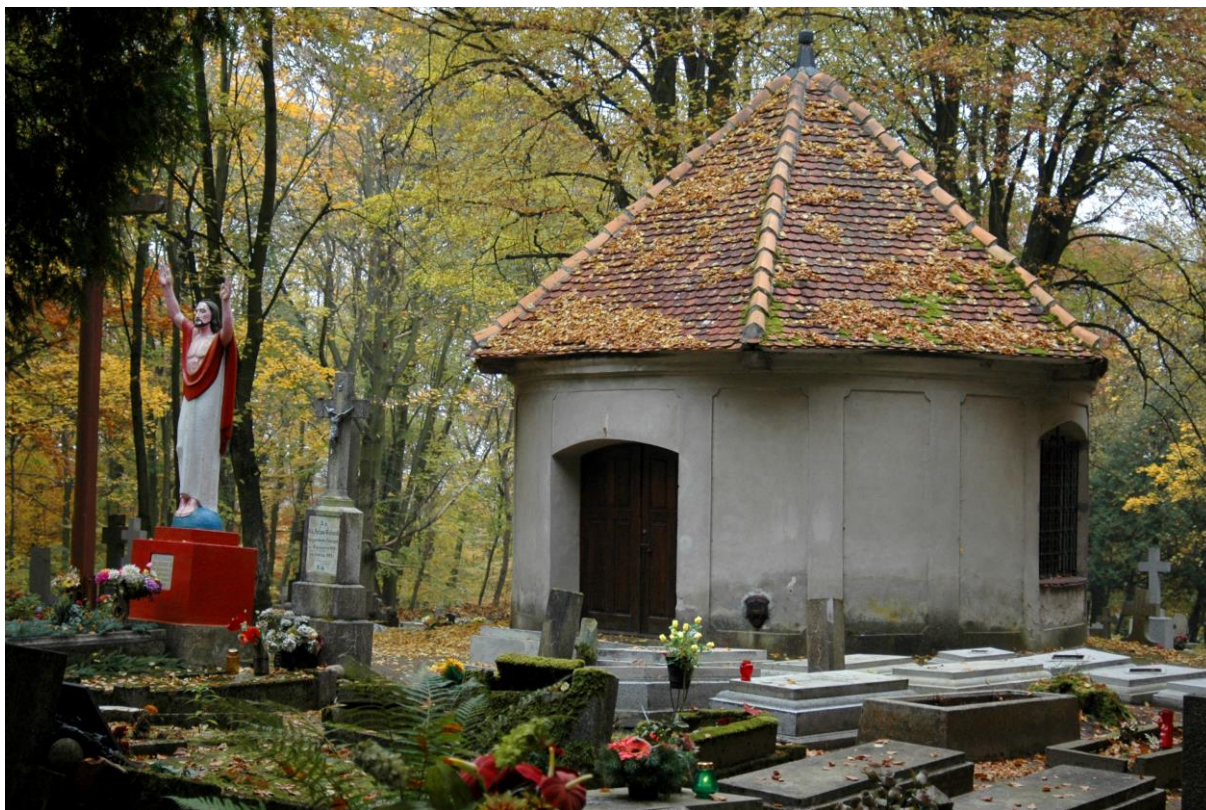
Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza oraz Wniebowzięcia NPM w Więcborku na Krajnie położony jest przy południowo – wschodnim narożniku rynku, na wzniesieniu opadającym w kierunku południowym ku jezioru Więcborskiemu. Teren kościoła wydzielony jest przez murowane ogrodzenie, przy którym rosną drzewa mocno przysłaniające jego bryłę. Wejście na teren kościelny odbywa się przez bramki w ogrodzeniu na wprost kruchty i przy południowo – zachodnim narożniku, obok dzwonnicy wtopionej w mur ogrodzenia.

Kościół ten powstał w latach 1772 – 1778 z fundacji ówczesnych właścicieli Więcborka – Aleksandra Hilarego Potulickiego i jego syna hrabiego Michała Bonawentury. Zbudowano go na miejscu wcześniejszego, z wykorzystaniem murów wzniesionych za czasów Józefa Remigiana Potulickiego (ok. 1694 / 1695 – 1734). Wiadomo jednak, że parafia więcborska istniała już w 1405 roku. Może świadczyć o tym akt donacyjny dla tutejszego proboszcza Aleksego wystawiony 28.10.1405 roku przez Sędziwoja z rodu Grzymalitów – ówczesnego dziedzica na Więcborku. Kolejne wiadomości na temat kościoła więcborskiego pochodzą z wizytacji ks. S. Trebnica przeprowadzonej w 1653 roku. Napisał on wówczas o świątyni “tiuli BMV et SS. Apostolorum Simonisac Judae”. Wspomniął także, że patronem kościoła był wówczas Kasper Zebrzydowski. Według opisu sporządzonego przez wizytatora, był to budynek kryty dachówką, wewnątrz ze sklepieniami prostymi (“bez łuków”) i drewnianą posadzką, cały w dobrym stanie. Posiadał on sześć ołtarzy, co świadczyć może o znacznych jego rozmiarach. Ołtarz główny poświęcony był patronce świątyni – Matce Bożej Wniebowziętej. Ołtarz ten otaczała drewniana tralkowa balustrada. Drugim ołtarzem opiekowało się bractwo św.

Anny, której wizerunek znajdował się w nastawie ołtarzowej. Trzeci poświęcony był Najświętszej Marii Pannie. Umieszczono w nim obraz ze sceną Zwiastowania. Czwarty zaś ołtarz miał obraz ze sceną biczowania Pana Jezusa. Piąty ozdobiony był m.in. przez rzeźbiony krucyfiks, a w nastawie znajdował się obraz Chrystusa Ukrzyżowanego. Ostatni natomiast z ołtarzy bocznych miał obraz Matki Bożej Częstochowskiej. W kościele tym znajdowała się też ambona i konfesjonały, a ponadto chrzcielnica, której naprawę nakazywał wizytator. W środku świątyni umieszczony był krzyż. Natomiast na chórze znajdowały się organy. Przy kościele stała murowana, kryta zakrystia oraz dzwonnica z czterema dzwonami.

Obecny kościół parafialny w Więcborku zawdzięcza swoje powstanie Aleksandrowi Hilaremu Potulickiemu z tym, że pracom wykończeniowym patronował już jego syn hrabia Michał. Kościół fundowany przez Potulickich to budowla orientowana, murowana z cegły, obustronnie tynkowana, częściowo podpiwniczona; zbudowana na planie prostokąta, posiada jedną trójprzęsłową nawę.

Zespół Cmentarza Parafialnego rzymsko – katolickiego parafii p.w. NMP i św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Więcborku

Kaplica cmentarna św. Katarzyny została zbudowana w 1787 r. z fundacji hr. Michała Potulickiego, na miejscu dawnego drewnianego kościoła szpitalnego pod tym samym wezwaniem. Założona na planie koła, nakryta namiotowym, sześciopłociowym dachem. Wokół zabytkowy cmentarz parafialny z XVIII w.

Wzgórze św. Katarzyny (123 m n.p.m.) znajduje się nad Jeziorem Więcborskim, tworzy półwysep o powierzchni 12h. obecnie parku miejskim zwanym „laskiem”, rosną okazy starodrzewu (buk 600-letni, obw. 4,06 m).

Założenie pałacowo – parkowe w Suchorączku

Pałac z 1853 r. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1288 r. Jest to dokument dotacyjny arcybiskupa Jakuba dla opata cysterskiego Engelberta z Byszewa. Sama wieś nazywana była niegdyś Suchrambzkę (1288r.), Suchorąsk (1695 r.) Suchorąbsk lub Wilhelmsruh. Początkowo stanowiła dobra rycerskie znajdujące się w powiecie złotowskim. Wspomina się ją w dokumentach z 1783r, jako wieś specjalizującą się w hodowli bydła, koni oraz owiec. Pierwotny zespół dworsko-parkowy w Suchorączku został zbudowany w 1853 roku dla rodziny Nehring. W 1880 r. rodzina przebudowała gruntownie dwór w pałac, nadając mu cechy neoklasycystyczne. W okresie międzywojennym rezydencja była własnością Ottona Karla Kunkla. Po 1945 r. niezniszczony obiekt przekazano oświacie i początkowo umieszczono w nim dom dziecka. W latach 50-tych dokonano renowacji i przebudowy założenia, gruntownie powiększając budynek, lecz jednocześnie pozbawiono go elementów neogotyckich. W 1959 roku założono tu Dom Pomocy Społecznej.

Założenie pałacowo – parkowe w Sypniewie

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1380 r jako własność m.in. Janka z Sypniewa. Około 1392 r. została własnością Dobiesława Rungi herbu Odrowąż. W XV-XVI w. Sypniewo stanowiące część majątku ziemskiego było własnością Runge-Sypniewskich, Białośliwskich, Witosławskich, Działyńskich, od 1711 r. Goetzendorf-Grabowskich. W XVIII w. powstał tu pierwszy drewniany dwór. W 1824 r. Józef Goetzendorf-Grabowski chcąc uzyskać środki na ratowanie swoich pozostałych zadłużonych majątków, odsprzedał miejscowe dobra Bankowi Królewskiemu w Berlinie, a ten oddał go w dzierżawę. W 1830 r. nabywcami majątku został Albert Wilckens i Franz Nagel. Później Wilckens opuścił Sypniewo, a do 1849 r. majątkiem zarządzał Nagel. W tym samym roku majątek odkupiła wdowa po Wilckensie. Około 1850 r. stary dwór został rozebrany i na jego miejscu wzniesiony został nowy murowany pałac wg projektu Karola Fryderyka Schinkla, zamówionego przez Alberta Wilckensa w 1835 r., a zrealizowanego przez Leberechta Wilckensa. Kolejny właściciel Fritz Wilckens zasłynął z odkrycia i udokumentowania kręgu kamiennego i kurhanu w Dorotowie, związany też był z masonerią. W 1913 r. Fritz uzyskał tytuł szlachecki i zmarł. W 1920 r. gmina Więcbork wraz z Sypniewiem znalazła się w granicach Polski. Syn Fritza, Hans Jurgen von Wilckens zorganizował w Sypniewie ośrodek szpiegostwa i dywersji niemieckiej, jeden z najbardziej aktywnych na Pomorzu. W 1939 r. Wilckens wkroczył do Polski jako oficer SS i zasłynął prześladowaniami ludności polskiej. W styczniu 1945 r. uciekł z Polski i nie ponosząc konsekwencji za zbrodnie zmarł w RFN w 1974 r. W 1945 r. majątek Sypniewo przejął Skarb Państwa Polskiego i uległ on częściowej parcelacji. W 1947 r. w pałacu utworzono Technikum Rolnicze. W latach 1963-68 pałac w Sypniewie przeszedł

generalny remont, a w latach 70-tych przeznaczono go na mieszkania dla nauczycieli. W 2002 r. pałac został wydzierżawiony. W chwili obecnej pałac znajduje się w rękach prywatnych, a w pałacowych wnętrzach otwarto restaurację i umożliwiono wynajem pokoi. Organizowane są tu bale, wieczorki poetyckie, wystawy malarstwa, oraz inne imprezy kulturalne.

Kościół Parafialny p.w. Św. Trójcy w Runowie Kr.

Pierwszy kościół katolicki w Runowie wybudowali Cystersi. Była to niewielka drewniana budowla. Prawdopodobnie kościół upadł potem w czasie zawieruchy innowierniczej. W XV wieku Runowo należało do parafii Zabartowo.

We wrześniu 1603 roku położono kamień węgielny pod budowę kościoła pod wezwaniem Trójcy Świętej, który pozostaje dziś najcenniejszym śladem materialnym po Janie Orzelskim i jego czasach. Wzniesioną w stylu późnorenesansowym z elementami gotyku budowlę, ukończono w 1609 roku. Prezbiterium jest jednonprześłowe pod nim znajduje się krypta, od północy jest kwadratowa zakrystia z lożą na piętrze. W czasie mszy właściciele posiadłości siadali w loży i poprzez niewielkie okno mogli obserwować ołtarz i prowadzącego mszę księdza. W zakrystii jest kominek z około 1606 roku z kamiennym gzymsem, ozdobiony motywami roślinnymi, obok stoi XVII-wieczna szafa dębowa z metalowymi okuciami i starym zamkiem, przeznaczona na ornaty. Na niej widnieje napis mówiący w czyjej intencji ksiądz miał zawsze odprawiać msze. Dziś wyczytać można nazwiska Jana i Elżbiety Orzelskich, Jana Działyńskiego i Ludwika Łosiówny. Na południowej ścianie, na wprost od wejścia bocznego, znajduje się epitafium Jana Orzelskiego ufundowane w 1617 r. przez Elżbietę Orzelską. Na

ścianie zachodniej wiszą dwa obrazy będące XVIII-wiecznymi kopiami obrazów z końca XVI wieku. Przedstawiają one: Jana Orzelskiego, a za nim w tle kościół i pałac runowski oraz Elżbietę z Zebrzydowskich Orzelską. Nad głównym wejściem do kościoła widnieje późnorenesansowy portal, kamienny zdobiony ornamentem kwiatowym. Rzuca się w oczy trójkątny przerywany przyczółek, w którym widnieje kartusz z herbem Dryja, a u szczytu jest widoczny krzyż. Miejscowi właściciele wybudowali także pośród parkowej zieleni pałac datowany na rok 1595. Zabytkowy kompleks został zniszczony w 1945 r.

Cmentarz ewangelicki w Runowie Kr.

Założenie pałacowo-parkowe: pałac w Runowie Kr. (ruiny)

1325 rok - pierwsze wzmianki o obiekcie, jako właściciele Runowa wymienia się Cystersów Koronowskich z

Byszewa.

XVI/XVII wiek - Jan Orzelski zbudował murowany, obszerny dwór renesansowy w miejsce dawnej budowli drewnianej, która uległa zniszczeniu przez pożar. Park prawdopodobnie został założony w okresie budowy dworu. W okresie budowy pałacu park otrzymał dzisiejszy krajobrazowy charakter.

Wskutek koligacji rodzinnych posiadłość ta należała później do rodziny Działyńskich.

1860 rok - dwór został przebudowany z inicjatywy ówczesnych właścicieli rodziny von Bethmann- Hollweg. Z pierwotnego zachowały się częściowo piwnice sklepione kolebkowo oraz mury sięgające wysokości gzymsu koronującego. Na ścianie północnej zachowała się kamienna płyta erekcyjna z podaną datą 1595 rok, mówiąca o fundacji przez Jana Orzelskiego. Data ta świadczy zapewne o tym, że tego roku wmurowano kamień węgielny pod przyszły pałac. Pod spodem widać ślad po drugiej tablicy, która po wojnie wykorzystana została jako stopień schodów do jednego z urzędów w Runowie i nie przetrwała do dziś.

1945 rok - pałac został podpalony przez cofające się wojska niemieckie i zrujnowany ostatecznie w latach powojennych. Z pierwotnego pałacu została wieża z zegarem. Po wojnie posiadłość aż do roku 1997 była własnością państwową.

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła w Zabartowie

Kościół parafialny w Zabartowie pod wezwaniem św. Jakuba Większego Apostoła wybudowany został po powstaniu styczniowym w roku 1866. Cofnięcie się do wcześniejszych losów parafii zabartowskiej jest niemożliwe z powodu spalenia się w 1727 r. plebani wraz z wszystkimi dokumentami i opisami. Z dokumentów archiwum kościoła wynika, że kamień węgielny pod budowę nowego gotyckiego kościoła został położony 23 sierpnia 1865 roku przez księdza Pawła Marachowskiego – kanonika kapituły kruszwickiej, dziekana i proboszcza ze Ślesina. Wydarzenie to miało miejsce w 1 niedzielę Adwentu tj. 2 grudnia, roku 1866. Prawdopodobnie wybuch I wojny światowej spowodował, że nie posiadamy informacji o dziejach parafii zabartowskiej w kolejnych latach.

ZESTAWIENIE OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Nazwa obiektu	Nr rejestru	Data wpisu
1	Pęperzyn	Kościół ewangelicki, obecnie parafialny rzymsko - katolicki. p.w. św. Maksymiliana Kolbe	A/833	08.12.1997r.
2	Runowo Krajeńskie	Cmentarz ewangelicki	A/1031	29.05.1992 r.
		Kościół Parafialny p.w. Św. Trójcy	A/146	14.03.1933 r.
		Cmentarz przykościelny –ogrodzenie terenu cmentarza murowane	A/146	01.04.2004 r.
		Założenie pałacowo-parkowe: pałac, obecnie ruina, park	A/1299	26.04.1984 r.
3	Sypniewo	Zespół kościoła rzymsko- katolickiego p.w. Św. Katarzyny: kościół, cmentarz, kostnica	A/779	29.05.1992 r.
		Założenie pałacowo-parkowe: pałac, park, palmiarnia- obecnie dom mieszkalny, gorzelnia, spichlerz, magazyn (d. stajnia), grobowiec rodziny Wilkensów.	A/1131	26.11.1991 r.
4	Więcbork	Kościół Parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP i śś. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza	A/314	19.03.1930 r.
		Zespół cmentarza parafialnego rzymsko- katolickiego Parafii p.w. Wniebowzięcia NMP i śś. Ap. Szymona i Judy Tadeusza: cmentarz, kaplica	A/313	29.05.1992 r.
5	Suchorączek	Założenie pałacowo - parkowe	A/1449	15.12.1984 r.
6	Zabartowo	Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła: kościół, ogrodzenie z bramą, otoczenie kościoła wraz z działką nr 94	A/1619	02.10.2013 r.

Na moment opracowania niniejszego programu gmina nie posiada kompletnej Gminnej Ewidencji Zabytków, w związku z czym należy zaplanować prace dokumentacyjne w tym zakresie. Zestawienie obiektów wchodzących w skład Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków prezentuje się następująco:

WYKAZ OBIEKTÓW WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR EWID DZIAŁKI	DATOWANIE
1.	Borzyszkowo			Układ ruralistyczny		
2.	Borzyszkowo		4	Dom		I.20XX
3.	Borzyszkowo			Dom kolejowy		Pocz. XX
4.	Borzyszkowo			Bud. Magazynowy		Pocz. XX
5.	Borzyszkowo			cm. ewangelicki		2 poł XIX
6.	Borzyszkowo			cm. choleryczny		2 poł XIX
7.	Borzyszkowo			Układ ruralistyczny wsi		
8.	Chłopigost			leśniczówka		Ok 1900r
9.	Czarmuń			Dwór (ruina)		XVIII/XIX
10.	Czarmuń			Układ ruralistyczny wsi		
11.	Czarmuń			cm. ewangelicki		Pocz. XX w.
12.	Dalkowo			cm. ewangelicki		Pocz. XX w.
13.	Dorotowo			Dworzec		Pocz. XX w.
14.	Dorotowo			Budynek gosp. przy domu		Pocz. XX w.
15.	Dorotowo			Szalet		Pocz. XX w.
16.	Dorotowo		5	Dom		Pocz. XX w.
17.	Dorotowo		5	Bud. gosp.		Pocz. XX w.
18.	Dorotowo		15	Dom pracowników kolejow.		Pocz. XX w.
19.	Dorotowo			Bud. Gosp		Pocz. XX w.
20.	Dalkowo			Komin cegielni		Pocz. XX w.
21.	Dalkowo			Cm. ewangelicki		Pocz. XX w.
22.	Frydrychowo		1	Dom		Pocz. XX w.
23.	Frydrychowo		7	Dom		Pocz. XX w.
24.	Frydrychowo		9	Dom		Pocz. XX w.
25.	Jastrzębiec			Układ ruralistyczny wsi		
26.	Jastrzębiec		12	dom		1929 r
27.	Jastrzębiec		18	dom		2 poł XIX w
28.	Jastrzębiec		24	dom		2 poł XIX w
29.	Jastrzębiec		26	dom		k. XIX w
30.	Jastrzębiec			Gorzelnia		Ok 1900r
31.	Jastrzębiec			Ogrodzenie parku dworskiego		Ok 1900r
32.	Jastrzębiec			Park		k. XIX w
33.	Jastrzębiec			cm. ewangelicki		Ok 1900r
34.	Jastrzębiec			cm. pomordowanych w trakcie II WŚ z kaplicą		Poł XX w

35.	Jeleń			Wiadukt kolejowy		Ok 1900r
36.	Jeleń			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
37.	Katarzyniec		1	Dom		2 poł. XIX w.
38.	Katarzyniec		1	Bud gosp przy domu		2 poł. XIX w.
39.	Katarzyniec-Puszcza			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
40.	Katarzyniec-Puszcza			Pozostałości zespołu folwarcznego i parku		Pocz. XX w.
41.	Karolewo			Kaplica – mauzoleum ku czci ofiar I wojny światowej		Poł. XX w.
42.	Karolewo		6	Dom, dawne czworaki		Pocz. XX w.
43.	Karolewo			Zespół folwarczny		k. XIX w.
44.	Karolewo		1	Dom nr 1, d. dwór		k. XIX w.
45.	Karolewo			park		k. XIX w.
46.	Klarynowo (ob. Część wsi Borzyszkowo)			Zespół dworski-dwór, pozostałości parku i ogrodzenia		k. XIX w.
47.	Lubcza		9	Dom		2 poł. XIX w.
48.	Lubcza		14	Szkoła, ob. Dom		1915 r.
49.	Lubcza		14	Bud gosp przy domu		1915 r.
50.	Lubcza		32	dom		2 poł. XIX w.
51.	Lubcza		47	Dom		2 poł. XIX w.
52.	Lubcza		49	Dom		2 poł. XIX w.
53.	Lubcza		72	Dom		2 poł. XIX w.
54.	Lubcza		78	Dom		2 poł. XIX w.
55.	Lubcza			kapliczka		Ok 1900 r
56.	Lubcza			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
57.	Lubcza			Cm choleryczny		2 poł. XIX w.
58.	Lubcza Wyspa		70	Dom		Pocz. XX w.
59.	Lubcza Wyspa		83	Dom		Pocz. XX w.
60.	Lubcza Wyspa			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
61.	Młynki			Układ ruralistyczny wsi		
62.	Młynki		2	Dom		2 poł. XIX w.
63.	Młynki		9	Dom		2 poł. XIX w.
64.	Młynki		51	Dom		1921 r
65.	Młynki			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
66.	Nowy Dwór			Układ ruralistyczny wsi		
67.	Nowy Dwór		6	Dom		2 poł. XIX w.
68.	Nowy Dwór		7	Dom		2 poł. XIX w.

69.	Nowy Dwór		7	Bud gosp przy domu		2 poł. XIX w.
70.	Nowy Dwór		10	Dom		2 poł. XIX w.
71.	Nowy Dwór		13	Dom		2 poł. XIX w.
72.	Nowy Dwór		14	Dom		2 poł. XIX w.
73.	Nowy Dwór		15	Dom		poł. XIX w.
74.	Nowy Dwór			Cm ewangelicki		2 poł. XIX w.
75.	Pęperzyn			Układ ruralistyczny wsi		
76.	Pęperzyn		4	dom		Ok 1900 r
77.	Pęperzyn		7	Dom		Ok 1900 r
78.	Pęperzyn		8	Dom – d. szkoła		2 poł XIX w.
79.	Pęperzyn		9	Dom		Ok 1900 r
80.	Pęperzyn		9a	Dom		Ok 1900 r
81.	Pęperzyn		10	Dom		Ok 1900 r
82.	Pęperzyn		10	Obora przy domu		Ok 1900 r
83.	Pęperzyn		13	Dom		Ok 1900 r
84.	Pęperzyn		15i15a	Dom		Ok 1900 r
85.	Pęperzyn		15i15a	Bud gosp przy domu		Ok 1900 r
86.	Pęperzyn		19	Dom (szkoła) z bud gosp		1924 r
87.	Pęperzyn		22	Dom z czescia gosp		Ok 1900 r
88.	Pęperzyn		24	Dom (d. poczta)		1915 r
89.	Pęperzyn		38b	Dom		Ok 1900 r
90.	Pęperzyn		40	Dom		Ok 1900 r
91.	Pęperzyn		42	Dom		1910 r
92.	Pęperzyn		42	Bud gosp przy domu		1910 r
93.	Pęperzyn			Zespół dworca kolejowego		Ok 1900 r
94.	Pęperzyn		44/1	Bud. Gosp. Przy domu (kompleks kolejowy)		Ok 1900 r
95.	Pęperzyn		44/2	Dom kolejowy		Ok 1900 r
96.	Pęperzyn		44/3	Dom (d. dworzec)		Ok 1900 r
97.	Pęperzyn			Kapliczka		Pocz. XX w.
98.	Pęperzyn			dwór (Pęperzyn Trzeci)		Pocz. XX w.
99.	Pęperzyn			Park (Pęperzyn Trzeci)		k. XIX w.
100.	Pęperzyn		96	Pozost. zespołu dworskiego Pęperzyn II – dom 96		Ok 1900 r
101.	Pęperzyn			Chlew, d. folwark		Pocz. XX w.
102.	Pęperzyn			Stajnia, d. folwark		Pocz. XX w.
103.	Pęperzyn			Cm rzym kat – część. ewang.		Ok 1900 r

104.	Peperzyn			Cm ewangelicki		Ok 1900 r
105.	Runowo Młyn			Dom		2 poł. XIX w.
106.	Runowo Młyn		106a	Dom		Pocz. XX w.
107.	Runowo Młyn		106a	Bud gosp przy domu		Pocz. XX w.
108.	Runowo Młyn		107	Dom		Pocz. XX w.
109.	Runowo Młyn		107	Młyn		Pocz. XX w.
110.	Runowo Młyn			Zesp. mlyna – urząd. hydrotechniczne wraz z terenem przyległym		Pocz. XX w.
111.	Runowo Młyn			Pałac mlynski		1911-1914r.
112.	Runowo Młyn			Most na rzece Orła		Pocz XX w.
113.	Runowo Młyn			cm. ewangelicki		Pocz XX w.
114.	Runowo Kraj.			Układ ruralistyczny		
115.	Runowo Kraj.		3	Dom (d. dwór)		Pocz XX w.
116.	Runowo Kraj.		3	Bud gosp przy domu		Pocz XX w.
117.	Runowo Kraj.		5	Dom		Pocz XX w.
118.	Runowo Kraj.		8	Dom		Pocz XX w.
119.	Runowo Kraj.		10	Dom		1910 r
120.	Runowo Kraj.		34	Bud. Gosp przy domu		Pocz XX w.
121.	Runowo Kraj.		36	Dom (d. szkoła, przedszkole)		Pocz XX w.
122.	Runowo Kraj.		36a	Dom (remiza strażacka)		Pocz XX w.
123.	Runowo Kraj.		40	Dom		Pocz XX w.
124.	Runowo Kraj.		45	Dom		Pocz XX w.
125.	Runowo Kraj.		50	Dom		Pocz XX w.
126.	Runowo Kraj.		51	Dom		k. XIX w.
127.	Runowo Kraj.		56	Dom – leśniczówka		k. XIX w.
128.	Runowo Kraj.		62	Dom (d. organistówka)		XVIII/XIX
129.	Runowo Kraj.		77	Plebania		Pocz XX w.
130.	Runowo Kraj.		78b	Dom		k. XIX w.
131.	Runowo Kraj.		78b	Bud gosp. Przy domu		k. XIX w.
132.	Runowo Kraj.		78b	Gorzelnia		1872
133.	Runowo Kraj.		87	Dom		k. XIX w.
134.	Runowo Kraj.		90	Dom		k. XIX w.
135.	Runowo Kraj.			Cm. Rzym – kat.		k. XIX w.
136.	Runowo Kraj.			cm. ewangelicki		k. XIX w.
137.	Suchorączek			Układ ruralistyczny wsi		
138.	Suchorączek		3	Dom		Poł XIX w.
139.	Suchorączek		18	Dom (d. szkoła)		1915 r

140.	Suchorączek		18	Bud gosp przy domu		k. XIX w.
141.	Suchorączek		45	Dom		k. XIX w.
142.	Suchorączek		46	Dom		k. XIX w.
143.	Suchorączek			cm. ewangelicki		k. XIX w.
144.	Sypniewo			Układ ruralistyczny wsi		
145.	Sypniewo			Kaplica na cmenatrze		1900 r
146.	Sypniewo	Dworcowa	1	dworzec		Ok 1900 r
147.	Sypniewo	Dworcowa	2	Dom kolejowy		Ok 1900 r
148.	Sypniewo	Dworcowa	2	Bud gosp przy domu		Ok 1900 r
149.	Sypniewo	29 Stycznia	14	dom		Ok 1900 r
150.	Sypniewo	29 Stycznia	18	Dom		Ok 1900 r
151.	Sypniewo	29 Stycznia	28	Dom		Ok 1900 r
152.	Sypniewo	29 Stycznia	30	Dom		Ok 1900 r
153.	Sypniewo	29 Stycznia	40	Dom		Ok 1900 r
154.	Sypniewo	29 Stycznia	34/32	Dom		Ok 1900 r
155.	Sypniewo	29 Stycznia	46	Dom		Ok 1900 r
156.	Sypniewo	29 Stycznia	47	Dom (plebania)		Ok 1900 r
157.	Sypniewo	29 Stycznia	51	Dom		Ok 1900 r
158.	Sypniewo	29 Stycznia	53	Dom		Ok 1900 r
159.	Sypniewo	29 Stycznia	54	Młyn		Ok 1910 r
160.	Sypniewo	29 Stycznia	54	Dom młynarza		Ok 1910 r
161.	Sypniewo	29 Stycznia	54	Ogrodzenie		Ok 1910 r
162.	Sypniewo	29 Stycznia	55	Dom		Ok 1900 r
163.	Sypniewo	29 Stycznia	57	Dom		Ok 1900 r
164.	Sypniewo	29 Stycznia	60	Dom		Ok 1900 r
165.	Sypniewo	29 Stycznia	61	Dom		Ok 1900 r
166.	Sypniewo	29 Stycznia	63	Dom		Ok 1900 r
167.	Sypniewo	29 Stycznia	69	Dom		Ok 1900 r
168.	Sypniewo	29 Stycznia	79	Dom		Ok 1900 r
169.	Sypniewo	29 Stycznia	79	Bud gosp(stodola) przy domu		Ok 1900 r
170.	Sypniewo	29 Stycznia	88	Dom		Ok 1900 r
171.	Sypniewo		72	Dom		Ok 1910 r
172.	Sypniewo		73	Dom		Ok 1900 r
173.	Sypniewo		75	Dom		Ok 1910 r
174.	Sypniewo		90	Dom		Ok 1920 r
175.	Sypniewo		98	Dom		XIX/XX
176.	Sypniewo	Strażacka	1	Dom z częścią gospodarza		k. XIX w.
177.	Sypniewo			Wiadukt kolejowy		k. XIX w.
178.	Sypniewo			cm. rzym – kat		k. XIX w.
179.	Sypniewo			Cm rzym - kat		k. XIX w.
180.	Sypniewo			cm. ewangelicki		k. XIX w.
181.	Sypniewo			Cm. Choleryczny		k. XIX w.
182.	Śmiłowo			Układ ruralistyczny wsi		

183.	Śmiłowo		6	Dom		k. XIX w.
184.	Śmiłowo		6	Bud gosp przy domu		k. XIX w.
185.	Śmiłowo		7	Dom		Pol XIX w.
186.	Śmiłowo		7	Bud gosp przy domu		k. XIX w.
187.	Śmiłowo		7	Fr. Ogrodzenia		k. XIX w.
188.	Śmiłowo		8	Dom		k. XIX w.
189.	Śmiłowo		11	Dom z bud gosp		k. XIX w.
190.	Śmiłowo		12	Dom z bud gosp		k. XIX w.
191.	Śmiłowo		14	dom		k. XIX w.
192.	Śmiłowo		14	Bud gosp (obora) przy domu		k. XIX w.
193.	Śmiłowo			Cm ewangelicki		k. XIX w.
194.	Witunia	Witosa	9	Dom		k. XIX w.
195.	Witunia	Witosa	13	Dom		k. XIX w.
196.	Witunia	Witosa	14	Dom		k. XIX w.
197.	Witunia	Witosa	20	Dom – d. szkoła		Ok 1900r
198.	Witunia	Witosa	20	Bud gosp		Ok 1900 r
199.	Witunia	Witosa	22	Dom		k. XIX w.
200.	Witunia	Witosa	43	Dom		k. XIX w.
201.	Witunia			Wiadukt kolejowy		k. XIX w.
202.	Witunia			cm. żydowski		k. XIX w.
203.	Witunia			cm. ewangelicki		k. XIX w.
204.	Witunia			cm. ewangelicki		k. XIX w.
205.	Więcbork			Układ urbanistyczny		
206.	Więcbork	Al. Bractwa Kurkowego		Dom bractwa strzeleckiego		Ok 1900 r
207.	Więcbork	I Armii Woj. Polskiego	9	Dom i fr. Ogrodzenia		Ok 1900 r
208.	Więcbork	Dworcowa	6	Dworzec		Ok 1910 r
209.	Więcbork	Dworcowa	6	Wieża ciśnień w zesp. dworca		Ok 1900 r
210.	Więcbork	Dworcowa	6	Nastawnia w zesp. dworca		Ok 1900 r
211.	Więcbork	Dworcowa	6	Bud. Gosp. w zesp. dworca		Ok 1900 r
212.	Więcbork	Gdańska	2	Dom		1911 r
213.	Więcbork	Gdańska	2	Młyn ob. Magazyn		Ok 1900 r
214.	Więcbork	Gdańska	4	Dom		Ok 1900 r
215.	Więcbork	Gdańska	7	Dom		Ok 1900 r
216.	Więcbork	Gdańska	9	Dom		Ok 1900 r
217.	Więcbork	Gdańska	11	Dom		1915 r
218.	Więcbork	Gdańska	16	Dom		1913 r
219.	Więcbork	Gdańska	24	Dom (d. dom wspólnoty ewangelickiej)		Ok 1900 r
220.	Więcbork	Gdańska	27	Dom (d. dom kolejowy)		Ok 1900 r
221.	Więcbork	Gdańska	34	Dom		1906 r

222.	Więcbork	Gdańska	54	Dom i fr ogrodzenia		Ok 1900 r
223.	Więcbork	Gdańska	54	Bud gosp przy domu		Ok 1900 r
224.	Więcbork	Gdańska		Figura NMP		Ok 1900 r
225.	Więcbork	Górna	2	Dom		Ok 1910
226.	Więcbork	Górna	6	Dom		Ok 1910
227.	Więcbork	Górna	6a	Dom		Ok 1900 r
228.	Więcbork	Górna	8	Dom		Ok 1900 r
229.	Więcbork	Górna	12	dom		Ok 1900 r
230.	Więcbork	Hallera	2	Dom		Ok 1900 r
231.	Więcbork	Hallera	3	Dom		Ok 1910 r
232.	Więcbork	Hallera	4	Dom		Ok 1910 r
233.	Więcbork	Hallera	5	Dom		Ok 1900 r
234.	Więcbork	Hallera	7	Dom		Ok 1900 r
235.	Więcbork	Hallera	8	Dom		Ok 1910 r
236.	Więcbork	Hallera	10	Dom		Ok 1910 r
237.	Więcbork	Hallera	12	Dom		Ok 1900 r
238.	Więcbork	Hallera	13	Dom		Ok 1900 r
239.	Więcbork	Hallera	15	Dom		Ok 1913 r
240.	Więcbork	Hallera	16	Dom		Ok 1910 r
241.	Więcbork	Hallera	17	Dom		Ok 1900 r
242.	Więcbork	Hallera	18	Dom		Ok 1900 r
243.	Więcbork	Hallera	19	Dom		Ok 1900 r
244.	Więcbork	Hallera	20	Dom		Ok 1900 r
245.	Więcbork	Hallera	24	Dom		Ok 1900 r
246.	Więcbork	Hallera	26	dom		Ok 1900 r
247.	Więcbork	Hallera	27	dom		Ok 1900 r
248.	Więcbork	Hallera	28	dom		Ok 1900 r
249.	Więcbork	Hallera	29	Dom		Ok 1900 r
250.	Więcbork	Hallera	30	Dom		Ok 1900 r
251.	Więcbork	Hallera	32	Dom		Ok 1900 r
252.	Więcbork	Hallera	33	Dom		Ok 1900 r
253.	Więcbork	Hallera	35	Dom		Poł XIX w.
254.	Więcbork	Hallera	36	Dom		2 poł XIX w.
255.	Więcbork	Hallera	40	Dom		Ok 1900
256.	Więcbork	Hallera	41	Dom		Ok 1930
257.	Więcbork	Hallera	42	Dom		Ok 1900
258.	Więcbork	Hallera	44	Dom		Ok 1910
259.	Więcbork	Jana Pawła II	3	Dom		Ok 1900
260.	Więcbork	Jana Pawła II	6	Dom		Ok 1910 r
261.	Więcbork	Jana Pawła II	9	Dom		Ok 1910 r
262.	Więcbork	Jana Pawła II	10	Dom		Ok 1900 r
263.	Więcbork	Jana Pawła II	11	Dom		Ok 1900 r
264.	Więcbork	Jana Pawła II	12	Dom		Ok 1900 r
265.	Więcbork	Jana Pawła II	13	Dom		k. XIX w.
266.	Więcbork	Jana Pawła II	14	Dom		Ok 1900 r
267.	Więcbork	Kościuszki	6	Dom		1900
268.	Więcbork	Kościuszki	8	Dom		1910
269.	Więcbork	Kościuszki	9	Dom		1910
270.	Więcbork	Kościuszki	16	Dom		Ok 1900 r
271.	Więcbork	Kościuszki	18	Dom		Ok 1910 r

272.	Więcbork	Kościuszki	20	Dom		Ok 1900 r
273.	Więcbork	Kościuszki	28	Dom		Ok 1900 r
274.	Więcbork	Kościuszki	30	Dom		Ok 1900 r
275.	Więcbork	Kościuszki	32	Dom		Ok 1910 r
276.	Więcbork	Kościuszki	34	Dom		Ok 1910 r
277.	Więcbork	Mickiewicza		Warsztat		Ok 1900 r
278.	Więcbork	Mickiewicza		Bud. Gosp.		Ok 1900 r
279.	Więcbork	Mickiewicza	1	Dom		Ok 1900 r
280.	Więcbork	Mickiewicza	2	Dom		1870
281.	Więcbork	Mickiewicza	4	dom		1915
282.	Więcbork	Mickiewicza	5	dom		k. XIX w
283.	Więcbork	Mickiewicza	6	Dom		1915
284.	Więcbork	Mickiewicza	7	Dom		k. XIX w
285.	Więcbork	Mickiewicza	8	Dom		Pocz. XIX w.
286.	Więcbork	Mickiewicza	9	Dom		XIX/XX
287.	Więcbork	Mickiewicza	11	Dom		Pocz. XX w
288.	Więcbork	Mickiewicza	12	Dom		Pocz. XX w
289.	Więcbork	Mickiewicza	13	Dom		Pocz. XX w
290.	Więcbork	Mickiewicza	14	Dom/kuźnia		1910
291.	Więcbork	Mickiewicza	15	Dom		Pocz. XX w
292.	Więcbork	Mickiewicza	19	Dom		Pocz. XX w
293.	Więcbork	Mickiewicza	21	Dom		1915
294.	Więcbork	Mickiewicza	22	Dom		1910
295.	Więcbork	Mickiewicza	22a	dom		1910 r
296.	Więcbork	Ogrodowa	2	Dom		1900 r
297.	Więcbork	Ogrodowa	2	Bud. Gosp. Przy domu		1900 r
298.	Więcbork	Pocztowa		Relikty kościoła ewangelickiego		Pocz. XX w.
299.	Więcbork	Pocztowa	1	Dom d. sąd grodzki		Pocz. XX w.
300.	Więcbork	Pocztowa	3	Dom d. więzienie		Pocz. XX w.
301.	Więcbork	Pocztowa	3	Ogrodzenie		Pocz. XX w.
302.	Więcbork	Pocztowa	4	dom		Pocz. XX w.
303.	Więcbork	Pocztowa	4a	dom		Pocz. XX w.
304.	Więcbork	Pocztowa	5	Pocztą i bud. Gosp.		Pocz. XX w.
305.	Więcbork	Pocztowa	6	Dom		Pocz. XX w.
306.	Więcbork	Pocztowa	7	Dom		Pocz. XX w.
307.	Więcbork	Pocztowa	8	Dom		Pocz. XX w.
308.	Więcbork	Pocztowa	9	Dom		Pocz. XX w.
309.	Więcbork	Pocztowa	10	Dom		Ok 1910 r.
310.	Więcbork	Pocztowa	11	Dom		XIX/XX w.
311.	Więcbork	Pocztowa	13	Dom		k. XIX w.
312.	Więcbork	Pocztowa	14b	d. klasztor ob. Szkoła		1935 r
313.	Więcbork	Pocztowa	15	Dom		Pocz. XX w.
314.	Więcbork	Pocztowa	16	Dom		1. 20 XX w.
315.	Więcbork	Pocztowa	16a	Dom z oficyną		Pocz. XX w.
316.	Więcbork	Pocztowa	16b	Dom środowiskowy		Pocz. XX w.
317.	Więcbork	Pocztowa	18	Dom		Pocz. XX w.

318.	Więcbork	Pocztowa	19	Dom		Pocz. XX w.
319.	Więcbork	Pocztowa	20	Dom		Pocz. XX w.
320.	Więcbork	Pocztowa	23	Dom		k. XIX w.
321.	Więcbork	Pocztowa	25	Dom		Ok 1900 r
322.	Więcbork	Pocztowa	27	Dom		Ok 1900 r
323.	Więcbork	Pocztowa	35	Dom		1915 r
324.	Więcbork	Pocztowa	37	Dom		k. XIX w.
325.	Więcbork	Powstańców wielkopolskich		Kapliczka		Pocz. XX w.
326.	Więcbork	Powstańców wielkopolskich	2	dom		Pocz. XX w.
327.	Więcbork	Powstańców wielkopolskich	5	Dom		Pocz. XX w.
328.	Więcbork	Powstańców wielkopolskich	17	Dom		Pocz. XX w.
329.	Więcbork	Potulickich	5	Dom		Pocz. XX w.
330.	Więcbork	Potulickich	7	Dom		Pocz. XX w.
331.	Więcbork	Potulickich	8	Dom		Ok 1910 r
332.	Więcbork	Potulickich	10	Dom tzw. rybakówka		2 poł XIX w.
333.	Więcbork	Potulickich	11	Dom		k. XIX w.
334.	Więcbork	Potulickich	12	Dom		Pocz. XX w.
335.	Więcbork	Rybacka		Dawny kościół ewang.		1858r.
336.	Więcbork	Rybacka		Mur z bramą wjazd. Dawn. Rzeźni		Pocz. XX w.
337.	Więcbork	Rybacka	2	Dom		Pocz. XX w.
338.	Więcbork	Rybacka	3	Dom		1910r.
339.	Więcbork	Rybacka	6	Dom z bud. Gosp.		Pocz. XX w.
340.	Więcbork	Rybacka	7	dom		1910r.
341.	Więcbork	Rybacka	13	Dom		2 poł XIX w.
342.	Więcbork	Starodworcowa	2	Dom		XIX/XX w.
343.	Więcbork	Starodworcowa	3	Dom		1910 r.
344.	Więcbork	Starodworcowa	6	Dom		1900 r.
345.	Więcbork	Starodworcowa	7	Dom w zesp. Dawnej gazowni		Ok 1910 r
346.	Więcbork	Starodworcowa	7	Bud. Gosp. W dawnej gazowni		Ok 1910 r
347.	Więcbork	Starodworcowa	9	Dom – d. dom kolejowy		Ok 1910 r
348.	Więcbork	Starodworcowa		Nastawnica PKP		Ok 1910 r
349.	Więcbork	Starodworcowa	10	Dom – d. dom kolejowy		Ok 1910 r
350.	Więcbork	Starodworcowa	10	Bud. Gosp przy domu		Ok 1910 r
351.	Więcbork	Starodworcowa	11	Dom – d. dom kolejowy		Ok 1910 r
352.	Więcbork	Starodworcowa	14	Dom		Ok 1910 r
353.	Więcbork	Stary Rynek	1	Dom		Ok 1900 r
354.	Więcbork	Stary Rynek	2	Dom		Ok 1900 r
355.	Więcbork	Stary Rynek	3	Dom		Ok 1910 r

356.	Więcbork	Stary Rynek	5	Dom		Ok 1910 r
357.	Więcbork	Strzelecka		Dom oficynowy		Ok 1910 r
358.	Więcbork	Strzelecka	2	Dom oficynowy		1915 r
359.	Więcbork	Strzelecka	5	Dom		k. XIX w
360.	Więcbork	Strzelecka	6	Dom		1910 r
361.	Więcbork	Wodna	1	Dom		1900 r
362.	Więcbork	Wodna	3	Dom		1910 r
363.	Więcbork	Wodna	5	Dom		k. XIX w.
364.	Więcbork	Wodna	5a	Dom		XIX/XX w.
365.	Więcbork	Wodna	6	Dom		k. XIX w.
366.	Więcbork	Wyzwolenia	1	Dom		Ok 1900 r
367.	Więcbork	Wyzwolenia	3	dom		Ok 1910 r
368.	Więcbork	Wyzwolenia	4	dom		Ok 1910 r
369.	Więcbork	Wyzwolenia	5	Dom		1915 r
370.	Więcbork	Wyzwolenia	6	Dom		Ok 1910 r
371.	Więcbork	Wyzwolenia	7	Dom		Ok 1910r
372.	Więcbork	Wyzwolenia		Dom		Ok 1900
373.	Więcbork	Wyzwolenia	13	Dom		1910 r
374.	Więcbork	Wyzwolenia	14	Dom		k. XIX w.
375.	Więcbork	Wyzwolenia	15	Dom		Ok 1900 r
376.	Więcbork	Złotowska	1	Dom		Ok 1900 r
377.	Więcbork	Złotowska	6	Dom		Ok 1910 r
378.	Więcbork	Złotowska	12	Dom		Ok 1910 r
379.	Więcbork	Złotowska	17	Dom		Ok 1900 r
380.	Więcbork	Złotowska	19	Dom		Ok 1915 r
381.	Więcbork	Złotowska	25	Dom		Ok 1910 r
382.	Więcbork	Złotowska	27	Dom		Ok 1910 r
383.	Więcbork	Złotowska	28	Dom		Ok 1900 r
384.	Więcbork	Złotowska	29	Dom		Ok 1915 r
385.	Więcbork	Złotowska	31	Dom		Ok 1900 r
386.	Więcbork	Złotowska	32	Dom		1900 r
387.	Więcbork	Złotowska	34	Dom		1900 r
388.	Więcbork	Złotowska	40	Dom		1910 r
389.	Więcbork	Złotowska	46	Dom		Ok 1900 r
390.	Więcbork	Złotowska	52	Dom		1900 r
391.	Więcbork	Złotowska	54	dom		1900 r
392.	Więcbork	Złotowska	56	dom		1900 r
393.	Więcbork	Złotowska	58	dom		Ok 1900 r
394.	Więcbork	Złotowska	60	dom		Ok 1900 r
395.	Więcbork	Złotowska		Wiadukt kolejowy		Ok 1900 r
396.	Więcbork			Zespół młyna – młyn		Ok 1900 r
397.	Więcbork			Zespół młyna – bud. Gosp.		Ok 1900 r
398.	Więcbork			Most kolejowy nad Orlą		Ok 1900 r
399.	Więcbork			Cm ewangelicki		k. XIX w.
400.	Więcbork			Cm żołnierzy radzieckich		Poł XX w.
401.	Więcbork			Kaplica – grobowiec		Ok. 1900 r

				Rodziny Konkel na cm. ewangelickim	
402.	Więcbork			Kaplica św. Katarzyny na cmentarzu katolickim	Ok 1900 r
403.	Więcbork			Cmentarz komunalny	
404.	Zabartowo			Układ ruralistyczny wsi	
405.	Zabartowo		1	Dom	1915
406.	Zabartowo		3	Dom	Ok 1900 r
407.	Zabartowo		8	Dom	Ok 1900 r
408.	Zabartowo		9	Dom	1909
409.	Zabartowo		11	Plebania	Ok 1900 r
410.	Zabartowo		11	Bud gosp	Ok 1900 r
411.	Zabartowo		12	Dom	Ok 1900 r
412.	Zabartowo		12	Bud gosp (obora)	Ok 1900 r
413.	Zabartowo		17	Dom	Ok 1900 r
414.	Zabartowo		20	Bud gosp	Ok 1900 r
415.	Zabartowo			Cm katolicki	
416.	Zakrzewek			Układ ruralistyczny wsi	
417.	Zakrzewek		4	Dom	Ok 1900 r
418.	Zakrzewek		5	Dom	Ok 1900 r
419.	Zakrzewek		6	Dom	1890
420.	Zakrzewek		7	Dom	Pol. XIX w
421.	Zakrzewek		8	Bud gosp	Ok 1900 r
422.	Zakrzewek		9	Dom	Ok 1900 r
423.	Zakrzewek		10	Dom	Ok 1900 r
424.	Zakrzewek		11	Dom	Ok 1900 r
425.	Zakrzewek		11	Bud gosp (obora)	Ok 1900 r
426.	Zakrzewek		12	Dom	Ok 1900 r
427.	Zakrzewek		24	Dom	2 poł. XIX w.
428.	Zakrzewek		25	Bud gosp	Ok 1900 r
429.	Zakrzewek		25	Dawna szkoła	Ok 1900 r
430.	Zakrzewek		28	Dom	Ok 1900 r
431.	Zakrzewek		29	Dom	k. XIX w
432.	Zakrzewek		30	Dom	Ok 1900 r
433.	Zakrzewek		37	Dom	Ok 1900 r
434.	Zakrzewek		41	Dom	2 poł XIX. W
435.	Zakrzewek		53	Dom	1900 r
436.	Zakrzewek Dworzec	Kolonia	32	Dworzec, ob. Dom mieszkalny	Ok 1900 r
437.	Zakrzewek	Kolonia	32	Bud gosp	Ok 1900 r
438.	Zakrzewek			Cm ewangelicki	2 poł XIX. W
439.	Zakrzewek			Cm ewangelicki	2 poł XIX. W
440.	Zakrzewska Osada		7	Dom	2 poł XIX. W
441.	Zakrzewska Osada		10	Dom	2 poł XIX. W
442.	Zakrzewska Osada		12	Dom	k. XIX w.
443.	Zakrzewska Osada		16	Dom	1883r.

444.	Zakrzewska Osada		30	Dom		Ok 1900 r.
445.	Zakrzewska Osada		32	Bud gosp		Ok 1900 r.
446.	Zakrzewska Osada		43	Dom		1915 r.
447.	Zakrzewska Osada			Cm ewangelicki		
448.	Zgniłka		10	Stodoła		1870 r.
449.	Zgniłka		8	Dom		k. XIX w.
450.	Zgniłka			Cm ewangelicki		k. XIX w.
451.				Odcinek linii kolejowej nr 281 wraz ze stacjami kolejowymi i infrastrukturą towarzyszącą przebiegający przez gm. Więcbork		
452.				Odcinek linii kolejowej nr 240 wraz ze stacjami kolejowymi i infrastrukturą towarzyszącą przebiegający przez gm. Więcbork		

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu

Założenia przestrzenne

Na terenie gminy Więcbork do GEZ wpisano kilkanaście założeń dworsko–parkowych. Najcenniejsze z nich zlokalizowane są w Runowie Krajeńskim, Suchorączku oraz Sypniewie i zostały wpisane do rejestru zabytków. Poza tym w wielu miejscowościach wiejskich znajdują się mniej wartościowe układy. Niestety stan zachowania części założeń jest bardzo zły. Cennym przykładem założenia cmentarnego jest nekropolia parafialna w Więcborku (w jej skład wchodzi m.in. kaplica cmentarna). Do GEZ wpisano również odcinki linii kolejowych nr 240 i 281 wraz ze stacjami kolejowymi i infrastrukturą towarzyszącą.

Wieża ciśnię – PKP Więcbork

Cmentarze

Na terenie gminy zlokalizowano cmentarze różnych wyznań. Ich stan jest zróżnicowany, najlepiej zachowane są cmentarze rzymsko-katolickie (np. w Więcborku, Zabartowie czy Runowie Krajeńskim). Zdecydowanie gorzej prezentują się cmentarze ewangelickie i choleryczne, pozbawione bieżącej pielęgnacji i zarośnięte roślinnością. W miejscowości Witunia zlokalizowany jest cmentarz żydowski. W gminie są również cmentarze wojenne w Więcborku, przykładami są mogiła żołnierzy polskich z 1939 r. oraz cmentarz żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r.. Jest tu też kilka miejsc pamięci, przede wszystkim upamiętniających poległych w trakcie II wojny światowej, największym i najbardziej tragicznym w swojej wymowie jest cmentarz poległych w 1939 r. w Karolewie.

Mogiła żołnierzy poskich poległych we wrześniu 1939 r.

Cmentarz żołnierzy sowieckich poległych w 1945 r.

Cmentarz cywilnych ofiar w Karolewie zamordowanych przez Niemców w 1939 r.

Obiekty techniki

Spośród obiektów techniki najwyższe wartości prezentują obiekty kolejowe, położone w ciągu linii kolejowych 240 i 281. Są to budynki stacyjne, magazynowe, szaloty i inna infrastruktura towarzysząca. W ewidencji figuruje również most na rzece Orla w Runowie. Listę obiektów techniki uzupełniają budynki przemysłowe, takie jak cegielnie czy młyny, obecne w kilku miejscowościach gminy (np. Runowo czy Sypniewo).

Kapliczki przydrożne

Występujące na terenie gminy historyczne kapliczki i krzyże przydrożne są ciekawe w formie, czasami w sposób szczególny wyróżniające się w terenie. Lokalizowane są one w wielu miejscowościach w gminie, najcenniejsze wpisano do GEZ. Większość występujących na omawianym obszarze kapliczek zachowana jest w dobrym stanie. Istotnym problemem na przyszłość jest natomiast podejmowanie remontów nie respektujących wymogów konserwatorskich.

Układy ruralistyczne

Szereg miejscowości wiejskich gminy posiada układy ruralistyczne, które zostały włączone do ewidencji konserwatorskiej. Niestety ze względu na rozwój zabudowy i zmiany charakteru wielu wsi duża część z nich uległa zatarciu. Należy zwrócić uwagę na utrzymanie struktury przestrzennej najcenniejszych z nich.

6.4. ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

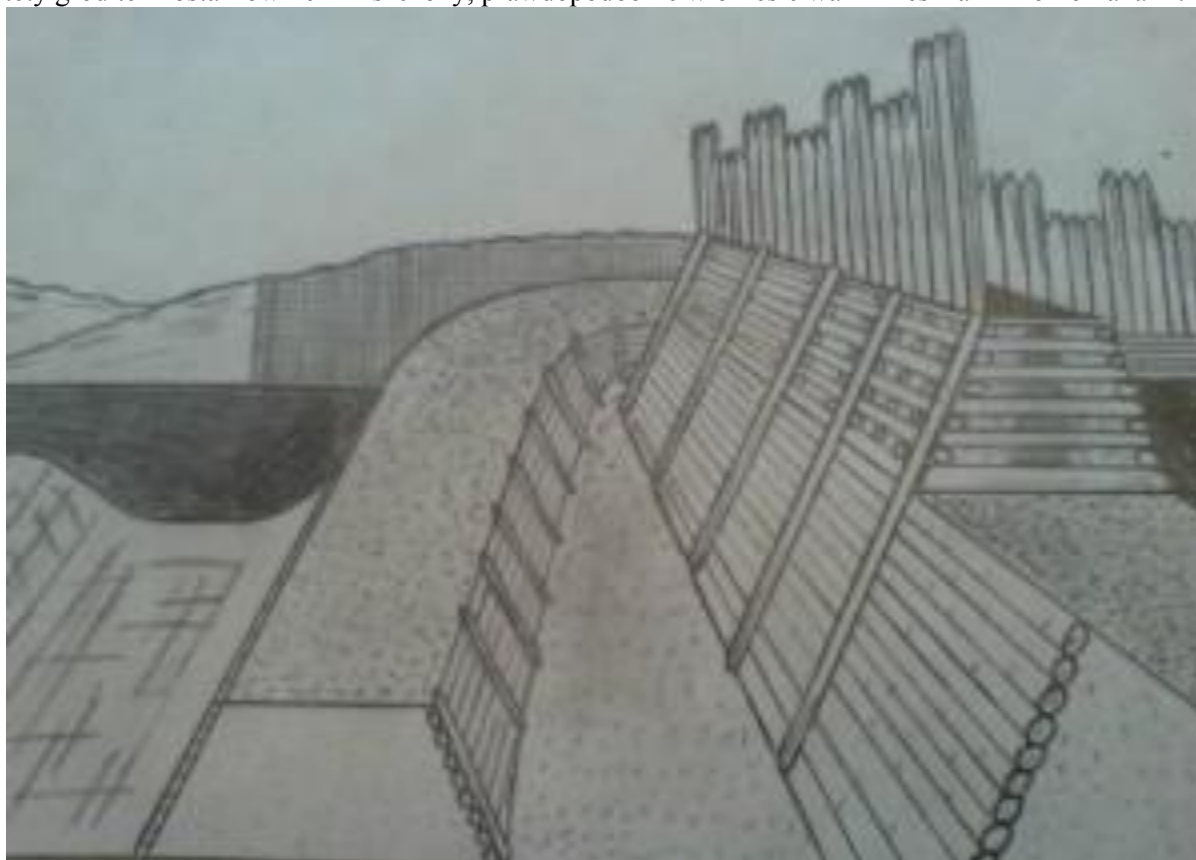
6.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, gmina położona jest na obszarach 31-32, 31-33, 32-31, 32-32, 32-33, 32-34, 33-32, 33-33, 33-34, 34-32, 34-33 oraz 34-34. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Na moment opracowania niniejszego dokumentu gmina nie posiadała kart gminnej ewidencji zabytków dla stanowisk archeologicznych.

Zasób archeologiczny gminy jest bardzo bogaty, stanowiska datowane są od epoki pradziejowej po okres nowożytny. Największe skupisko stanowisk archeologicznych występuje w południowej i południowo-wschodniej części gminy, najliczniej zgromadzone są w okolicy wsi Pęperzyn, a także wsi Runowo Krajeńskie oraz Śmiłowo. Na terenie gminy znajduje się jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków – grodzisko wczesnośredniowieczne położone na niewielkim półwyspie, leżącym na przesmyku między dwiema częściami Jeziora Więcborskiego, na południowy wschód od miasta, bezpośrednio za Parkiem Miejskim na terenie dz. nr 407/1, obręb Więcbork 4 (nabrzeże Jeziora Więcborskiego) – nr rej.: 65/C z dnia 16.12.1967r.

W dostępnych opracowaniach podaje się, że pierwsze skupisko osadnicze na terenie Więcborka powstało w VII w. w rejonie dzisiejszej plaży miejskiej. W tym czasie gród był osadą otwartą, jednak na skutek kataklizmu został spalony (bliższych danych brak). W wieku IX gród został odbudowany, przy czym osiedle więcborskie miało

już charakter obronny. Gród był otoczony sztucznie wykopaną fosą o szer. ok. 5m. Ziemię z wykopu użyto do usypania wału obronnego, którego podstawa wynosiła ok. 3m szerokości. Palisade stanowiły dębowe bale. Niestety gród ten został również zniszczony, prawdopodobnie w okresie walk Mieszka I z Pomorzanami.

Na przełomie X i XI w. osada została ponownie odbudowana. Świadczyło to o znaczeniu strategicznym tej miejscowości. Wiecbork leżał wówczas przy bardzo ważnym szlaku, który wiodł z Wielkopolski do Gdańska. Odbudowany gród był potężnie jak na owe czasy ufortyfikowany. Wysokość fortyfikacji wynosił ok. 6 m, w tym 2,5 m głębokości fosy, 1,5 m wysokość wału ziemnego oraz 2 m blankowania. We wnętrzu grodu istniała półziemianka z korytarzowym wejściem i trzema kamiennymi paleniskami. W roku 1113 Bolesław Krzywousty w walkach o Pomorze prawdopodobnie spalił gród wiecborski.

W latach 1965-1966 w czasie prac archeologicznych nad grodziskiem wiecborskim odkopano wiele zabytków świadczących o tym, że gospodarka mieszkańców grodu miała wyraźnie rolniczo – handlowy charakter, przy współdziałaniu rybołówstwa i myślistwa. Nieobca była również produkcja kowalska i hutnicza. Świadczą o tym odkryte zabytki takie jak: koblączki skroniowe, haki rybackie, ozdoby. Szczególnie rozwinięte było garncarstwo. Zabytkowe eksponaty pochodzące z grodziska wiecborskiego zgromadzone są w Muzeum Okręgowym w Bydgoszczy.

Na terenie gminy Wiecbork znajduje się blisko 800 stanowisk archeologicznych w miejscowościach: Borzyszkowo, Czarmuń, Dalkowo, Jastrzębiec, Jeleń, Lubcza, Nowy Dwór, Puszcza, Runowo Krajeńskie, Suchorączek, Sypniewo, Śmiłowo, Wiecbork, Witunia, Zakrzewek, Zakrzewska Osada, Zgniłka. Stanowiska

archeologiczne na terenie Gminy Więcbork pochodzą z różnych okresów kultur tj. epoka kamienia, mezolit, neolit, neolit schyłkowy, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, epoka brązu, wczesna epoka brązu, kultura łużycka, kultura łużycka -kultura pomorska, okres halszacki, okres rzymski, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytny. Na terenie gminy Więcbork zewidencjonowane są również zabytki archeologiczne znajdujące się w miejscowościach: Zakrzewek, Zakrzewska Osada, Witunia, Zabartowo, Śmiłowo, Więcbork, Sypniewo, Runowo Krajeńskie, Suchorączek, Nowy Dwór, Pęperzyn, Puszcza, Klarynowo, Lubcza, Dalkowo, Górowatki, Jastrzębiec.

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY WIĘCBORK

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stan w miejsc.	Nr stan na obsz.
1	Jeleń	31-32	1	8
2	Nowy Dwór	31-33	27	54
3	Nowy Dwór	31-33	28	116
4	Nowy Dwór	31-33	29	117
5	Nowy Dwór	31-33	30	118
6	Nowy Dwór	31-33	31	119
7	Nowy Dwór	31-33	32	120
8	Sypniewo	32-31	1	1
9	Sypniewo	32-31	2	2
10	Sypniewo	32-31	3	3
11	Sypniewo	32-31	4	4
12	Sypniewo	32-31	5	5
13	Sypniewo	32-31	6	6
14	Sypniewo	32-31	7	7
15	Sypniewo	32-31	8	8
16	Sypniewo	32-31	9	9
17	Sypniewo	32-31	10	10
18	Sypniewo	32-31	11	11
19	Sypniewo	32-31	12	12
20	Sypniewo	32-31	13	13
21	Sypniewo	32-31	14	14
22	Sypniewo	32-31	15	15
23	Sypniewo	32-31	16	16
24	Sypniewo	32-31	17	17
25	Sypniewo	32-31	18	18
26	Sypniewo	32-31	19	19
27	Sypniewo	32-31	20	20
28	Sypniewo	32-31	21	21

29	Sypniewo	32-31	22	22
30	Sypniewo	32-31	23	23
31	Sypniewo	32-31	24	24
32	Sypniewo	32-31	25	25
33	Sypniewo	32-31	26	26
34	Sypniewo	32-31	27	27
35	Sypniewo	32-31	28	28
36	Sypniewo	32-31	29	29
37	Sypniewo	32-31	30	30
38	Sypniewo	32-31	31	31
39	Sypniewo	32-31	32	32
40	Sypniewo	32-31	33	33
41	Sypniewo	32-31	34	34
42	Sypniewo	32-31	35	35
43	Sypniewo	32-31	36	36
44	Sypniewo	32-31	37	37
45	Sypniewo	32-31	38	38
46	Sypniewo	32-31	39	39
47	Sypniewo	32-31	40	40
48	Sypniewo	32-31	41	41
49	Sypniewo	32-31	42	42
50	Sypniewo	32-31	43	43
51	Sypniewo	32-31	44	44
52	Sypniewo	32-31	45	45
53	Sypniewo	32-31	46	46
54	Sypniewo	32-31	47	47
55	Sypniewo	32-31	48	48
56	Sypniewo	32-31	49	49
57	Sypniewo	32-31	50	50
58	Sypniewo	32-31	51	51
59	Sypniewo	32-31	52	52
60	Sypniewo	32-31	53	53
61	Sypniewo	32-31	54	54
62	Sypniewo	32-31	55	55
63	Sypniewo	32-31	56	56
64	Sypniewo	32-31	57	57
65	Sypniewo	32-31	58	58
66	Sypniewo	32-31	59	59
67	Sypniewo	32-31	60	60
68	Sypniewo	32-31	61	61
69	Sypniewo	32-31	62	62
70	Sypniewo	32-31	63	63
71	Sypniewo	32-31	64	64
72	Sypniewo	32-31	65	65
73	Sypniewo	32-31	66	66
74	Sypniewo	32-31	67	67

75	Sypniewo	32-31	68	68
76	Sypniewo	32-31	69	69
77	Sypniewo	32-31	70	70
78	Sypniewo	32-31	71	71
79	Lubcza	32-31	41	72
80	Lubcza	32-31	42	73
81	Lubcza	32-31	43	74
82	Lubcza	32-31	44	75
83	Sypniewo	32-32	2	1
84	Sypniewo	32-32	3	2
85	Sypniewo	32-32	4	3
86	Sypniewo	32-32	5	4
87	Sypniewo	32-32	6	5
88	Sypniewo	32-32	7	6
89	Sypniewo	32-32	8	7
90	Sypniewo	32-32	9	8
91	Jeleń	32-32	2	9
92	Jeleń	32-32	3	10
93	Jeleń	32-32	4	11
94	Jeleń	32-32	5	12
95	Jeleń	32-32	6	13
96	Jeleń	32-32	7	14
97	Jeleń	32-32	8	15
98	Jeleń	32-32	9	16
99	Jeleń	32-32	10	17
100	Jeleń	32-32	11	18
101	Jeleń	32-32	12	19
102	Jeleń	32-32	13	20
103	Jeleń	32-32	14	21
104	Jeleń	32-32	15	22
105	Jeleń	32-32	16	23
106	Jeleń	32-32	17	24
107	Jeleń	32-32	18	25
108	Jeleń	32-32	19	26
109	Jeleń	32-32	20	27
110	Jeleń	32-32	21	28
111	Jeleń	32-32	22	29
112	Jeleń	32-32	23	30
113	Jeleń	32-32	24	31
114	Nowy Dwór	32-32	4	32
115	Nowy Dwór	32-32	1	33
116	Zakrzewska Osada	32-32	3	34
117	Zakrzewska Osada	32-32	4	35
118	Zakrzewska Osada	32-32	5	36
119	Zakrzewska Osada	32-32	6	37
120	Zakrzewska Osada	32-32	7	38

121	Zakrzewska Osada	32-32	8	39
122	Zakrzewska Osada	32-32	9	40
123	Zakrzewska Osada	32-32	10	41
124	Zakrzewska Osada	32-32	11	42
125	Zakrzewska Osada	32-32	2	43
126	Zakrzewska Osada	32-32	12	44
127	Zakrzewska Osada	32-32	13	45
128	Zakrzewska Osada	32-32	1	46
129	Zakrzewska Osada	32-32	14	47
130	Zakrzewska Osada	32-32	15	48
131	Zakrzewska Osada	32-32	16	49
132	Zakrzewska Osada	32-32	17	50
133	Zakrzewska Osada	32-32	18	51
134	Zakrzewska Osada	32-32	19	52
135	Zakrzewska Osada	32-32	20	53
136	Zakrzewska Osada	32-32	21	54
137	Zakrzewska Osada	32-32	22	55
138	Zakrzewska Osada	32-32	23	56
139	Zakrzewska Osada	32-32	24	57
140	Zakrzewska Osada	32-32	25	58
141	Zakrzewska Osada	32-32	26	59
142	Zakrzewska Osada	32-32	27	60
143	Zakrzewska Osada	32-32	28	61
144	Zakrzewska Osada	32-32	29	62
145	Zakrzewska Osada	32-32	30	63
146	Zakrzewek	32-32	4	64
147	Zakrzewek	32-32	5	65
148	Zakrzewek	32-32	6	66
149	Zakrzewek	32-32	7	67
150	Zakrzewek	32-32	8	68
151	Zakrzewek	32-32	9	69
152	Zakrzewek	32-32	10	70
153	Zakrzewek	32-32	11	71
154	Zakrzewek	32-32	12	72
155	Zakrzewek	32-32	13	73
156	Zakrzewek	32-32	14	74
157	Zakrzewek	32-32	15	75
158	Zakrzewek	32-32	16	76
159	Zakrzewek	32-32	17	77
160	Zakrzewek	32-32	18	78
161	Zakrzewek	32-32	19	79
162	Zakrzewek	32-32	3	80
163	Zakrzewska Osada	32-32	20	81
164	Zakrzewek	32-32	21	82
165	Zakrzewek	32-32	22	83
166	Zakrzewek	32-32	23	84

167	Zakrzewek	32-32	24	85
168	Zakrzewek	32-32	25	86
169	Zakrzewek	32-32	26	87
170	Zakrzewek	32-32	27	88
171	Zakrzewek	32-32	28	89
172	Zakrzewek	32-32	29	90
173	Zakrzewek	32-32	30	91
174	Zakrzewek	32-32	31	92
175	Zakrzewek	32-32	32	93
176	Zakrzewek	32-32	33	94
177	Zakrzewek	32-32	34	95
178	Zakrzewek	32-32	35	96
179	Zakrzewek	32-32	36	97
180	Zakrzewek	32-32	37	98
181	Zakrzewek	32-32	38	99
182	Zakrzewek	32-32	39	100
183	Zakrzewek	32-32	1	101
184	Zakrzewek	32-32	2	102
185	Zakrzewek	32-32	40	103
186	Zakrzewek	32-32	41	104
187	Zakrzewek	32-32	42	105
188	Zakrzewek	32-32	43	106
189	Zakrzewek	32-32	44	107
190	Zakrzewek	32-32	45	108
191	Zakrzewek	32-32	46	109
192	Zakrzewek	32-32	47	110
193	Zakrzewek	32-32	48	111
194	Zakrzewek	32-32	49	112
195	Zakrzewek	32-32	50	113
196	Lubcza	32-32	21	114
197	Lubcza	32-32	22	115
198	Lubcza	32-32	23	116
199	Lubcza	32-32	24	117
200	Lubcza	32-32	25	118
201	Lubcza	32-32	26	119
202	Lubcza	32-32	27	120
203	Lubcza	32-32	28	121
204	Lubcza	32-32	29	122
205	Lubcza	32-32	30	123
206	Lubcza	32-32	31	124
207	Lubcza	32-32	32	125
208	Lubcza	32-32	33	126
209	Lubcza	32-32	34	127
210	Lubcza	32-32	35	128
211	Lubcza	32-32	36	129
212	Lubcza	32-32	37	130

213	Lubcza	32-32	38	131
214	Lubcza	32-32	39	132
215	Lubcza	32-32	40	133
216	Witunia	32-32	43	134
217	Witunia	32-32	44	135
218	Witunia	32-32	45	136
219	Jeleń	32-32	1	137
220	Nowy Dwór	32-33	1	1
221	Nowy Dwór	32-33	2	2
222	Nowy Dwór	32-33	3	3
223	Nowy Dwór	32-33	4	4
224	Nowy Dwór	32-33	5	5
225	Nowy Dwór	32-33	6	6
226	Nowy Dwór	32-33	7	7
227	Nowy Dwór	32-33	8	8
228	Nowy Dwór	32-33	9	9
229	Nowy Dwór	32-33	10	10
230	Nowy Dwór	32-33	11	11
231	Nowy Dwór	32-33	12	12
232	Nowy Dwór	32-33	13	13
233	Nowy Dwór	32-33	14	14
234	Nowy Dwór	32-33	15	15
235	Nowy Dwór	32-33	16	16
236	Nowy Dwór	32-33	17	17
237	Nowy Dwór	32-33	18	18
238	Nowy Dwór	32-33	19	19
239	Nowy Dwór	32-33	20	20
240	Nowy Dwór	32-33	21	21
241	Nowy Dwór	32-33	22	22
242	Nowy Dwór	32-33	23	23
243	Nowy Dwór	32-33	24	24
244	Nowy Dwór	32-33	25	25
245	Witunia	32-33	15	26
246	Witunia	32-33	16	27
247	Witunia	32-33	17	28
248	Witunia	32-33	18	29
249	Witunia	32-33	19	30
250	Witunia	32-33	20	31
251	Witunia	32-33	21	32
252	Witunia	32-33	22	33
253	Witunia	32-33	23	34
254	Witunia	32-33	24	35
255	Witunia	32-33	25	36
256	Witunia	32-33	26	37
257	Witunia	32-33	27	38
258	Witunia	32-33	28	39

259	Witunia	32-33	29	40
260	Witunia	32-33	30	41
261	Witunia	32-33	31	42
262	Witunia	32-33	32	43
263	Witunia	32-33	33	44
264	Witunia	32-33	34	45
265	Witunia	32-33	35	46
266	Witunia	32-33	36	47
267	Witunia	32-33	37	48
268	Witunia	32-33	38	49
269	Więcbork	32-33	9	50
270	Więcbork	32-33	10	51
271	Więcbork	32-33	11	52
272	Więcbork	32-33	12	53
273	Więcbork	32-33	13	54
274	Dalkowo	32-33	1	55
275	Dalkowo	32-33	2	56
276	Dalkowo	32-33	3	57
277	Dalkowo	32-33	4	58
278	Dalkowo	32-33	5	59
279	Suchorączek	32-33	1	90
280	Suchorączek	32-33	2	91
281	Suchorączek	32-33	3	92
282	Suchorączek	32-33	4	93
283	Suchorączek	32-33	5	94
284	Suchorączek	32-33	6	95
285	Suchorączek	32-33	7	96
286	Suchorączek	32-33	8	97
287	Suchorączek	32-33	9	98
288	Suchorączek	32-33	10	99
289	Suchorączek	32-33	11	100
290	Suchorączek	32-33	12	101
291	Suchorączek	32-33	13	102
292	Suchorączek	32-33	14	103
293	Suchorączek	32-33	15	104
294	Suchorączek	32-33	16	105
295	Suchorączek	32-33	17	106
296	Suchorączek	32-33	18	107
297	Suchorączek	32-33	19	108
298	Suchorączek	32-33	20	109
299	Suchorączek	32-33	21	110
300	Suchorączek	32-33	22	111
301	Suchorączek	32-33	23	112
302	Suchorączek	32-33	24	113
303	Suchorączek	32-33	25	114
304	Suchorączek	32-33	26	115

305	Suchorączek	32-33	27	116
306	Suchorączek	32-33	28	117
307	Suchorączek	32-33	29	118
308	Suchorączek	32-33	30	119
309	Suchorączek	32-33	31	120
310	Suchorączek	32-33	32	121
311	Suchorączek	32-33	33	122
312	Suchorączek	32-33	34	123
313	Suchorączek	32-33	35	124
314	Suchorączek	32-33	36	125
315	Suchorączek	32-33	37	126
316	Suchorączek	32-33	38	127
317	Śmiłowo	32-33	28	128
318	Śmiłowo	32-33	29	129
319	Śmiłowo	32-33	30	130
320	Suchorączek	32-33	31	131
321	Więcbork	32-33	32	132
322	Więcbork	32-33	33	133
323	Więcbork	32-33	34	134
324	Więcbork	32-33	35	135
325	Śmiłowo	32-33	36	136
326	Śmiłowo	32-33	37	137
327	Śmiłowo	32-33	38	138
328	Śmiłowo	32-33	39	139
329	Śmiłowo	32-33	40	140
330	Śmiłowo	32-33	41	141
331	Śmiłowo	32-33	42	142
332	Śmiłowo	32-33	43	143
333	Śmiłowo	32-33	44	144
334	Śmiłowo	32-33	45	145
335	Śmiłowo	32-33	46	146
336	Śmiłowo	32-33	47	147
337	Śmiłowo	32-33	48	148
338	Śmiłowo	32-33	49	149
339	Śmiłowo	32-33	50	150
340	Śmiłowo	32-33	51	151
341	Śmiłowo	32-33	52	152
342	Śmiłowo	32-33	53	153
343	Nowy Dwór	32-33	26	154
344	Więcbork	32-33	14	155
345	Więcbork	32-33	15	156
346	Więcbork	32-33	16	157
347	Więcbork	32-33	17	158
348	Suchorączek	32-33	39	159
349	Suchorączek	32-33	40	160
350	Suchorączek	32-33	41	161

351	Śmiłowo	32-34	1	92
352	Śmiłowo	32-34	2	93
353	Śmiłowo	32-34	3	94
354	Śmiłowo	32-34	4	95
355	Śmiłowo	32-34	5	96
356	Śmiłowo	32-34	6	97
357	Śmiłowo	32-34	7	98
358	Jastrzębiec	32-34	15	99
359	Jastrzębiec	32-34	16	100
360	Jastrzębiec	32-34	17	101
361	Jastrzębiec	32-34	18	102
362	Jastrzębiec	32-34	19	103
363	Jastrzębiec	32-34	20	104
364	Jastrzębiec	32-34	21	105
365	Jastrzębiec	32-34	22	106
366	Jastrzębiec	32-34	23	107
367	Jastrzębiec	32-34	24	108
368	Jastrzębiec	32-34	25	109
369	Jastrzębiec	32-34	26	110
370	Jastrzębiec	32-34	27	111
371	Jastrzębiec	32-34	28	112
372	Jastrzębiec	32-34	29	113
373	Jastrzębiec	32-34	30	114
374	Jastrzębiec	32-34	31	115
375	Jastrzębiec	32-34	32	116
376	Jastrzębiec	32-34	33	117
377	Jastrzębiec	32-34	34	118
378	Jastrzębiec	32-34	35	119
379	Jastrzębiec	32-34	36	120
380	Jastrzębiec	32-34	37	121
381	Jastrzębiec	32-34	38	122
382	Jastrzębiec	32-34	39	123
383	Jastrzębiec	32-34	40	124
384	Jastrzębiec	32-34	41	125
385	Jastrzębiec	32-34	42	126
386	Jastrzębiec	32-34	43	127
387	Jastrzębiec	32-34	44	128
388	Lubcza	33-32	1	1
389	Lubcza	33-32	2	2
390	Lubcza	33-32	3	3
391	Lubcza	33-32	4	4
392	Lubcza	33-32	5	5
393	Lubcza	33-32	6	6
394	Lubcza	33-32	7	7
395	Lubcza	33-32	8	8
396	Lubcza	33-32	9	9

397	Lubcza	33-32	10	10
398	Lubcza	33-32	11	11
399	Lubcza	33-32	12	12
400	Lubcza	33-32	13	13
401	Lubcza	33-32	14	14
402	Lubcza	33-32	15	15
403	Lubcza	33-32	16	16
404	Lubcza	33-32	17	17
405	Lubcza	33-32	18	18
406	Lubcza	33-32	19	19
407	Lubcza	33-32	20	20
408	Zgniłka	33-32	2	21
409	Zgniłka	33-32	3	22
410	Zgniłka	33-32	4	23
411	Zgniłka	33-32	6	24
412	Zgniłka	33-32	5	25
413	Zgniłka	33-32	25	26
414	Zgniłka	33-32	7	27
415	Zgniłka	33-32	8	28
416	Zgniłka	33-32	1	29
417	Zgniłka	33-32	9	30
418	Zgniłka	33-32	10	31
419	Zgniłka	33-32	11	32
420	Zgniłka	33-32	12	33
421	Zgniłka	33-32	13	34
422	Zgniłka	33-32	14	35
423	Zgniłka	33-32	15	36
424	Zgniłka	33-32	16	37
425	Zgniłka	33-32	26	38
426	Zgniłka	33-32	27	39
427	Zgniłka	33-32	28	40
428	Zgniłka	33-32	29	41
429	Zgniłka	33-32	17	42
430	Zgniłka	33-32	30	43
431	Zgniłka	33-32	18	44
432	Zgniłka	33-32	31	45
433	Zgniłka	33-32	19	46
434	Zgniłka	33-32	20	47
435	Zgniłka	33-32	33	48
436	Zgniłka	33-32	32	49
437	Zgniłka	33-32	34	50
438	Zgniłka	33-32	35	51
439	Zgniłka	33-32	21	52
440	Zgniłka	33-32	22	53
441	Zgniłka	33-32	23	54
442	Zgniłka	33-32	24	55

443	Zgniłka	33-32	36	56
444	Runowo Krajeńskie	33-32	28	57
445	Runowo Krajeńskie	33-32	24	58
446	Runowo Krajeńskie	33-32	25	59
447	Runowo Krajeńskie	33-32	26	60
448	Runowo Krajeńskie	33-32	29	61
449	Runowo Krajeńskie	33-32	30	62
450	Runowo Krajeńskie	33-32	31	63
451	Runowo Krajeńskie	33-32	32	64
452	Runowo Krajeńskie	33-32	33	65
453	Runowo Krajeńskie	33-32	34	66
454	Runowo Krajeńskie	33-32	35	67
455	Runowo Krajeńskie	33-32	36	68
456	Runowo Krajeńskie	33-32	37	69
457	Runowo Krajeńskie	33-32	38	70
458	Runowo Krajeńskie	33-32	39	71
459	Runowo Krajeńskie	33-32	40	72
460	Runowo Krajeńskie	33-32	41	73
461	Runowo Krajeńskie	33-32	42	74
462	Puszcza	33-32	54	75
463	Runowo Krajeńskie	33-32	55	76
464	Runowo Krajeńskie	33-32	27	77
465	Runowo Krajeńskie	33-32	44	78
466	Runowo Krajeńskie	33-32	43	79
467	Runowo Krajeńskie	33-32	45	80
468	Runowo Krajeńskie	33-32	56	81
469	Runowo Krajeńskie	33-32	46	82
470	Runowo Krajeńskie	33-32	47	83
471	Runowo Krajeńskie	33-32	48	84
472	Runowo Krajeńskie	33-32	49	85
473	Runowo Krajeńskie	33-32	50	86
474	Runowo Krajeńskie	33-32	51	87
475	Runowo Krajeńskie	33-32	52	88
476	Runowo Krajeńskie	33-32	53	89
477	Runowo Krajeńskie	33-32	57	90
478	Runowo Krajeńskie	33-32	58	91
479	Runowo Krajeńskie	33-32	59	92
480	Runowo Krajeńskie	33-32	60	93
481	Runowo Krajeńskie	33-32	61	94
482	Runowo Krajeńskie	33-32	62	95
483	Górowatki	33-32	2	96
484	Górowatki	33-32	3	97
485	Górowatki	33-32	4	98
486	Górowatki	33-32	5	99
487	Górowatki	33-32	6	100
488	Górowatki	33-32	7	101

489	Górowatki	33-32	8	102
490	Górowatki	33-32	9	103
491	Górowatki	33-32	10	104
492	Górowatki	33-32	11	105
493	Górowatki	33-32	12	106
494	Górowatki	33-32	13	107
495	Górowatki	33-32	14	108
496	Górowatki	33-32	15	109
497	Górowatki	33-32	16	110
498	Górowatki	33-32	1	111
499	Borzyszkowo	33-32	17	112
500	Górowatki	33-32	18	113
501	Górowatki	33-32	19	114
502	Górowatki	33-32	20	115
503	Borzyszkowo	33-32	3	116
504	Borzyszkowo	33-32	4	117
505	Borzyszkowo	33-32	8	118
506	Borzyszkowo	33-32	5	119
507	Borzyszkowo	33-32	9	120
508	Borzyszkowo	33-32	10	121
509	Borzyszkowo	33-32	11	122
510	Borzyszkowo	33-32	12	123
511	Borzyszkowo	33-32	15	124
512	Borzyszkowo	33-32	13	125
513	Borzyszkowo	33-32	14	126
514	Borzyszkowo	33-32	16	127
515	Borzyszkowo	33-32	17	128
516	Borzyszkowo	33-32	6	129
517	Borzyszkowo	33-32	18	130
518	Borzyszkowo	33-32	7	131
519	Górowatki	33-32	26	132
520	Górowatki	33-32	27	133
521	Witunia	33-33	1	1
522	Witunia	33-33	2	2
523	Witunia	33-33	3	3
524	Runowo Krajeńskie	33-33	4	4
525	Runowo Krajeńskie	33-33	5	5
526	Witunia	33-33	4	6
527	Witunia	33-33	5	7
528	Witunia	33-33	6	8
529	Runowo Krajeńskie	33-33	6	9
530	Witunia	33-33	7	10
531	Witunia	33-33	8	11
532	Witunia	33-33	9	12
533	Witunia	33-33	10	13
534	Witunia	33-33	11	14

535	Witunia	33-33	12	15
536	Witunia	33-33	13	16
537	Witunia	33-33	14	17
538	Więcbork	33-33	4	18
539	Więcbork	33-33	5	19
540	Więcbork	33-33	6	20
541	Więcbork	33-33	7	21
542	Więcbork	33-33	8	22
543	Śmiłowo	33-33	1	23
544	Śmiłowo	33-33	2	24
545	Śmiłowo	33-33	3	25
546	Śmiłowo	33-33	4	26
547	Śmiłowo	33-33	5	27
548	Śmiłowo	33-33	6	28
549	Śmiłowo	33-33	7	29
550	Śmiłowo	33-33	8	30
551	Śmiłowo	33-33	9	31
552	Śmiłowo	33-33	10	32
553	Śmiłowo	33-33	11	33
554	Śmiłowo	33-33	12	34
555	Śmiłowo	33-33	13	35
556	Śmiłowo	33-33	14	36
557	Śmiłowo	33-33	15	37
558	Śmiłowo	33-33	16	38
559	Śmiłowo	33-33	17	39
560	Śmiłowo	33-33	18	40
561	Śmiłowo	33-33	19	41
562	Śmiłowo	33-33	20	42
563	Śmiłowo	33-33	21	43
564	Śmiłowo	33-33	22	44
565	Śmiłowo	33-33	23	45
566	Śmiłowo	33-33	24	46
567	Śmiłowo	33-33	25	47
568	Śmiłowo	33-33	26	48
569	Śmiłowo	33-33	27	49
570	Puszcza	33-33	15	50
571	Puszcza	33-33	16	51
572	Puszcza	33-33	17	52
573	Puszcza	33-33	18	53
574	Puszcza	33-33	19	54
575	Runowo Krajeńskie	33-33	7	55
576	Puszcza	33-33	20	56
577	Puszcza	33-33	21	57
578	Runowo Krajeńskie	33-33	8	58
579	Runowo Krajeńskie	33-33	9	59
580	Runowo Krajeńskie	33-33	10	60

581	Runowo Krajeńskie	33-33	11	61
582	Runowo Krajeńskie	33-33	12	62
583	Runowo Krajeńskie	33-33	13	63
584	Runowo Krajeńskie	33-33	14	64
585	Runowo Krajeńskie	33-33	15	65
586	Runowo Krajeńskie	33-33	16	66
587	Runowo Krajeńskie	33-33	17	67
588	Runowo Krajeńskie	33-33	18	68
589	Runowo Krajeńskie	33-33	19	69
590	Runowo Krajeńskie	33-33	20	70
591	Runowo Krajeńskie	33-33	21	71
592	Runowo Krajeńskie	33-33	22	72
593	Runowo Krajeńskie	33-33	23	73
594	Zabartowo	33-33	23	74
595	Zabartowo	33-33	24	75
596	Pęperzyn	33-33	29	76
597	Pęperzyn	33-33	30	77
598	Pęperzyn	33-33	31	78
599	Pęperzyn	33-33	32	79
600	Pęperzyn	33-33	33	80
601	Pęperzyn	33-33	34	81
602	Pęperzyn	33-33	35	82
603	Pęperzyn	33-33	36	83
604	Pęperzyn	33-33	37	84
605	Pęperzyn	33-33	38	85
606	Pęperzyn	33-33	39	86
607	Pęperzyn	33-33	40	87
608	Pęperzyn	33-33	41	88
609	Pęperzyn	33-33	42	89
610	Pęperzyn	33-33	43	90
611	Pęperzyn	33-33	44	91
612	Pęperzyn	33-33	45	92
613	Pęperzyn	33-33	46	93
614	Pęperzyn	33-33	47	94
615	Pęperzyn	33-33	48	95
616	Pęperzyn	33-33	49	96
617	Pęperzyn	33-33	50	97
618	Pęperzyn	33-33	51	98
619	Pęperzyn	33-33	52	99
620	Pęperzyn	33-33	53	100
621	Zabartowo	33-33	25	101
622	Zabartowo	33-33	26	102
623	Pęperzyn	33-33	54	103
624	Pęperzyn	33-33	55	104
625	Pęperzyn	33-33	56	105
626	Pęperzyn	33-33	57	106

627	Pęperzyn	33-33	58	107
628	Pęperzyn	33-33	59	108
629	Pęperzyn	33-33	60	109
630	Pęperzyn	33-33	61	110
631	Pęperzyn	33-33	62	111
632	Zabartowo	33-33	27	112
633	Zabartowo	33-33	28	113
634	Zabartowo	33-33	29	114
635	Zabartowo	33-33	30	115
636	Zabartowo	33-33	31	116
637	Puszcza	33-33	32	117
638	Zabartowo	33-33	32	118
639	Zabartowo	33-33	33	119
640	Zabartowo	33-33	34	120
641	Zabartowo	33-33	35	121
642	Zabartowo	33-33	36	122
643	Zabartowo	33-33	37	123
644	Zabartowo	33-33	38	124
645	Zabartowo	33-33	39	125
646	Zabartowo	33-33	40	126
647	Zabartowo	33-33	41	127
648	Runowo Krajeńskie	33-33	1	128
649	Runowo Krajeńskie	33-33	2	129
650	Runowo Krajeńskie	33-33	3	130
651	Więcbork	33-33	1	131
652	Więcbork	33-33	2	132
653	Więcbork	33-33	3	133
654	Jastrzębiec	33-34	1	1
655	Jastrzębiec	33-34	2	2
656	Jastrzębiec	33-34	3	3
657	Jastrzębiec	33-34	4	4
658	Jastrzębiec	33-34	5	5
659	Jastrzębiec	33-34	6	6
660	Jastrzębiec	33-34	7	7
661	Jastrzębiec	33-34	8	8
662	Jastrzębiec	33-34	9	9
663	Jastrzębiec	33-34	10	10
664	Jastrzębiec	33-34	11	11
665	Jastrzębiec	33-34	12	12
666	Jastrzębiec	33-34	13	13
667	Jastrzębiec	33-34	14	14
668	Pęperzyn	33-34	27	88
669	Pęperzyn	33-34	28	89
670	Górowatki	34-32	1	1
671	Górowatki	34-32	2	2
672	Górowatki	34-32	3	3

673	Górowatki	34-32	4	4
674	Górowatki	34-32	5	5
675	Górowatki	34-32	6	6
676	Górowatki	34-32	7	7
677	Górowatki	34-32	8	8
678	Górowatki	34-32	9	9
679	Górowatki	34-32	10	10
680	Górowatki	34-32	11	11
681	Górowatki	34-32	12	12
682	Górowatki	34-32	13	13
683	Górowatki	34-32	14	14
684	Górowatki	34-32	15	15
685	Górowatki	34-32	16	16
686	Górowatki	34-32	17	17
687	Górowatki	34-32	18	18
688	Górowatki	34-32	19	19
689	Górowatki	34-32	20	20
690	Górowatki	34-32	21	21
691	Górowatki	34-32	22	22
692	Górowatki	34-32	23	23
693	Górowatki	34-32	24	24
694	Górowatki	34-32	25	25
695	Górowatki	34-32	26	26
696	Borzyszkowo	34-32	1	27
697	Borzyszkowo	34-32	2	28
698	Czarmuń	34-32	1	29
699	Czarmuń	34-32	2	30
700	Czarmuń	34-32	3	31
701	Czarmuń	34-32	4	32
702	Czarmuń	34-32	5	33
703	Czarmuń	34-32	6	34
704	Czarmuń	34-32	7	35
705	Czarmuń	34-32	8	36
706	Czarmuń	34-32	9	37
707	Czarmuń	34-32	10	38
708	Czarmuń	34-32	11	39
709	Czarmuń	34-32	12	40
710	Czarmuń	34-32	13	41
711	Czarmuń	34-32	14	42
712	Czarmuń	34-32	15	43
713	Czarmuń	34-32	16	44
714	Czarmuń	34-32	17	45
715	Czarmuń	34-32	18	46
716	Czarmuń	34-32	19	47
717	Puszczza	34-32	23	48
718	Puszczza	34-32	24	49

719	Puszcza	34-32	25	50
720	Puszcza	34-32	26	51
721	Puszcza	34-32	27	52
722	Puszcza	34-33	2	1
723	Puszcza	34-33	3	2
724	Puszcza	34-33	4	3
725	Puszcza	34-33	5	4
726	Puszcza	34-33	1	5
727	Puszcza	34-33	6	6
728	Puszcza	34-33	7	7
729	Puszcza	34-33	8	8
730	Puszcza	34-33	9	9
731	Puszcza	34-33	10	10
732	Puszcza	34-33	11	11
733	Puszcza	34-33	12	12
734	Puszcza	34-33	13	13
735	Puszcza	34-33	14	14
736	Zabartowo	34-33	3	15
737	Zabartowo	34-33	4	16
738	Zabartowo	34-33	5	17
739	Zabartowo	34-33	6	18
740	Zabartowo	34-33	7	19
741	Zabartowo	34-33	8	20
742	Zabartowo	34-33	1	21
743	Zabartowo	34-33	2	22
744	Zabartowo	34-33	9	23
745	Zabartowo	34-33	10	24
746	Zabartowo	34-33	11	25
747	Zabartowo	34-33	12	26
748	Zabartowo	34-33	13	27
749	Zabartowo	34-33	14	28
750	Zabartowo	34-33	15	29
751	Zabartowo	34-33	16	30
752	Zabartowo	34-33	17	31
753	Zabartowo	34-33	18	32
754	Zabartowo	34-33	19	33
755	Zabartowo	34-33	20	34
756	Zabartowo	34-33	21	35
757	Zabartowo	34-33	22	36
758	Peperzyn	34-33	1	37
759	Peperzyn	34-33	2	38
760	Peperzyn	34-33	3	39
761	Peperzyn	34-33	4	40
762	Peperzyn	34-33	5	41
763	Peperzyn	34-33	6	42
764	Peperzyn	34-34	18	1

765	Pęperzyn	34-34	17	2
766	Pęperzyn	34-34	16	3
767	Pęperzyn	34-34	19	4
768	Pęperzyn	34-34	20	5
769	Pęperzyn	34-34	15	6
770	Pęperzyn	34-34	23	7
771	Pęperzyn	34-34	24	8
772	Pęperzyn	34-34	26	9
773	Pęperzyn	34-34	25	10
774	Pęperzyn	34-34	21	11
775	Pęperzyn	34-34	14	12
776	Pęperzyn	34-34	22	13
777	Pęperzyn	34-34	10	14
778	Pęperzyn	34-34	9	15
779	Pęperzyn	34-34	11	16
780	Pęperzyn	34-34	13	17
781	Pęperzyn	34-34	12	18
782	Pęperzyn	34-34	8	19
783	Pęperzyn	34-34	7	20

Źródło: Dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk i zabytków archeologicznych są wszelkiego rodzaju prace ziemne takie jak : prace inwestycyjne (budowa domów, dróg, melioracje, wodociągi), głęboka orka, eksploatacja żwiru i piasku. Część stanowisk archeologicznych zagrożona jest także przez procesy naturalne.

W związku z faktem, że każde zniszczenie dawnego grobu, osady czy wału grodziska jest nieodwracalne, realizowane na terenie gminy wszelkie prace inwestycyjne w obrębie obszarów chronionych i stref występowania stanowisk archeologicznych uzgadniane będą na etapie projektu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, który określi warunki realizacji inwestycji. W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych w decyzjach Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.6. ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp. Są one kultywowane np. przy okazji organizowanych corocznie Dożynek Gminnych.

Dożynki Gminne – Runowo Kr. 2022 r.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy Więcbork.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki – Dobra dostępność komunikacyjna dzięki przebiegającym przez Gminę drogom wojewódzkim nr 189, 241 oraz 242. – Urozmaicona rzeźba krajobrazu 	<ul style="list-style-type: none"> – Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków – Zachowane w złym stanie cmentarze ewangelickie

<ul style="list-style-type: none"> – Duże kompleksy leśne i obszary chronione – Położenie siedziby Gminy w jej centrum – Obecność wielu wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków – Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej – Obecność założeń zieleni komponowanej oraz zespołów dworsko-parkowych – Obecność historycznych układów przestrzennych – Historyczna wielokulturowość terenów Gminy – Obecność na terenie Gminy szlaków turystycznych – Bogata w informacje gminna witryna internetowa – Czystość środowiska – Wykorzystywanie funduszy unijnych oraz rządowych przez władze Gminy – Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy – Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych, a także stowarzyszeń 	<ul style="list-style-type: none"> – Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego – Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych – Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego – Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego – Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych – Zła sytuacja finansowa części właścicieli obiektów zabytkowych – Brak dostępności kolejowej – Niezbyt dobrze rozwinięta baza noclegowa
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> – Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków – Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych i rządowych) na prace konserwatorskie zabytków – Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów – Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości – Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne – Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby – Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) – Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) – Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd. 	<ul style="list-style-type: none"> – Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu – Zmiany w układach ruralistycznych, związane z nową zabudową – Niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych – Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych – Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów – Zanik tradycji i tożsamości regionalnych – Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego – Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych – Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe – Akty wandalizmu

<ul style="list-style-type: none"> – Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych – Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych – Komplementarność z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego 	
--	--

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Należy podkreślić, że Gmina Więcbork w ostatnich latach przeznaczala środki budżetowe na inwestycje związane z zabytkami, jednak ze względu na trudną do przewidzenia sytuację finansową jednostek samorządu terytorialnego na chwilę obecną nie jest możliwe przewidzenie wysokości dochodów budżetowych, a co za tym idzie wskazanie dalszych inwestycji. Gmina świadoma jest swojej roli w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i w przypadku wygosparowania środków finansowych harmonogram działań inwestycyjnych niniejszego programu zostanie zaktualizowany. W międzyczasie prowadzony będzie szereg działań tzw. „miękkich”, które skupiać się będą na promocji turystycznej obiektów zabytkowych, a także na kształtowaniu edukacyjnym mieszkańców poprzez udostępnianie informacji związanych z historią regionu i wsparcie dla inicjatyw przybliżających lokalne zwyczaje i tradycje kulturowe.

PROPONOWANE KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1) Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

Polityka przestrzenna gminy powinna być zgodna z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego, w celu jak najlepszego zachowania obiektów zabytkowych. Odbywać się to będzie poprzez:

- ściśle powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, takimi jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz innymi dokumentami programowymi;
- odpowiednią konserwację zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy;
- pielęgnację cmentarzy i miejsc pamięci wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
- coroczne przeznaczanie, w miarę możliwości finansowych, środków z budżetu gminy w ramach dotacji celowej na rewaloryzację obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

2) Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

W perspektywie na lata 2023-2026 gmina realizować będzie działania związane z aktualizacją zasobu gminnej ewidencji zabytków, polegające przede wszystkim na prowadzeniu rozpoznania i wprowadzaniu do kart ewidencyjnych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów. Zaktualizowana zostanie również gminna ewidencja stanowisk archeologicznych. Proces ten będzie na bieżąco konsultowany z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W razie konieczności szczególnej ochrony obiektów zabytkowych przewiduje się też działania mające na celu zgłaszania zabytków typowanych do wpisu do rejestru zabytków. Cyklicznej kontroli podlegać będzie również zasób archeologiczny gminy. Przewidziane aktualizacje obejmują perspektywę dwuletnią, raport z aktualizacji dołączany jest do sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

3) Bezpośrednie wsparcie inwestycji związanych z zabytkami z budżetu Gminy

W najbliższych latach (w miarę możliwości finansowych Gminy) przewiduje się kontynuację lub też rozpoczęcie prac w zakresie rewaloryzacji gminnych zabytków.

4) Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

W celu odpowiedniego zagospodarowania ruchu turystycznego niezbędne są działania poprawiające dostęp i atrakcyjność wizualną najcenniejszych obiektów zabytkowych. Wzbogaci to ofertę turystyczną, a także umożliwi tworzenie nowych produktów turystycznych. Przewiduje się następujące działania:

- stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowych znaków itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych (np. lokalizacji GPS);
- publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy;
- atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych;
- dbanie o zawartość strony internetowej gminy poprzez umieszczenie informacji dotyczących zasobu zabytkowego;

5) Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego także z uwzględnieniem turystyki jednodniowej

Obiekty historycznego dziedzictwa są jednymi z najistotniejszych elementów strategii promocyjnej gminy. Niezbędne jest zatem tworzenie nowych oraz rozwój istniejących produktów turystycznych przeznaczonych dla odwiedzających gminę turystów. Do najważniejszych działań gminy w tym zakresie należeć będzie:

- rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych;

- tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne;
- organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym;
- organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu wartości historyczne gminy;
- postawienie na innowacyjność projektów;

6) Promocja gminy na forum krajowym i zagranicznym

Bardzo ważnym elementem w procesie promowania dziedzictwa kulturowego jest zachowanie odpowiednich zasad public relations. Gmina przyjęła następujące założenia swojej polityki promocyjnej:

- walory zabytkowe i kulturowe są jednym z podstawowych elementów promocji Gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach;
- nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego przyczyni się do lepszego wykorzystania zasobów kulturowych gminy;
- udziały w konkursach na najlepiej zadbane lub zrewitalizowane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp. wypromują użytkowników dbających o obiekty zabytkowe;
- współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi przyczyni się do lepszego postrzegania zasad ochrony dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców i turystów.

7) Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

W celu jak najszerzego przybliżenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców, zarówno dorosłych, jak i dzieci i młodzieży planuje się następujące działania:

- wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego Miasta i regionu;
- wprowadzenie elementów przybliżających lokalną kulturę i tradycję w działalność placówek edukacyjnych, kulturalnych, bibliotek, świetlic itp.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Więcbork powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych. Ze strony Gminy zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, placówki kultury – np. dom kultury, biblioteka) oraz Urząd Miejski w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie ze środków zagranicznych i krajowych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań:

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo konserwatorskich przy zabytkach,

- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.,
- elementy dziedzictwa kulturowego wprowadzone do edukacji szkolnej oraz przedszkolnej,
- elementy dziedzictwa kulturowego w pracach bibliotek oraz gminnych jednostek kultury.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym. Ustawa precyzuje, że środki budżetowe przeznaczać można na obiekty wpisane do rejestru zabytków, jak i do gminnej ewidencji zabytków.

1) Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

A. Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- inne źródła.

B. Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne

11.1. ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

a) Ochrona zabytków

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególny nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjność regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- a. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- b. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- c. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.).
- d. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy

- dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.
- W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.
- O dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada br. i 31 marca następnego. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok

- Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.
- W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
- Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.
- W przypadkach określonych w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.
- Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace

konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- a. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
- b. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- f. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- g. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- m. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- o. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- q. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA – sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

b) Kultura ludowa i tradycyjna

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach

wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.

c) Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej

Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lożańska). Zadania finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- a. ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- b. nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- c. opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- a) samorządowe instytucje kultury;
- b) państwowe instytucje kultury;
- c) organizacje pozarządowe;
- d) publiczne uczelnie akademickie;
- e) niepubliczne uczelnie akademickie;
- f) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.

W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolejnych lat. Zadania dwuletnie

muszą spełniać następujące warunki:

- wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;
- w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;
- w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9 .

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

- 1) Honoraria i wynagrodzenia:
    - wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
    - autorów tekstów i opracowań,
    - redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.
  - 2) Zakup usług związanych z realizacją zadania:
    - analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
    - wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
    - konserwacja zabytków ruchomych,
    - wykonanie zdjęć lotniczych,
    - badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe.
  - 3) Koszty związane z publikacją, w tym:
    - projekt, skład, łamanie, druk,
    - opracowanie fotografii i ilustracji,
    - tłoczenie płyt,
    - publikacja w internecie.
  - 4) Organizacja realizacji zadania, w tym:
    - wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
    - zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
    - zakup niezbędnych materiałów biurowych,
    - koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
    - koordynacja zadania,
    - obsługa finansowo-księgową (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).
  - 5) Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).
- Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

d) Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia

finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej. Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są: poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

- 1) W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:
  - budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;
  - zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;
  - przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;
  - zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;

- państwowe instytucje kultury;
- jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

- 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;
- 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

- 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;
- 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

Koszty kwalifikowane:

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj. • budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;

- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;
- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;
- urządzenia biurowe;
- meble;
- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (sztalugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty

fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.), filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze itp.);

- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.

Przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, analiz oddziaływań na środowisko.

Budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbane” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.
- Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.
- Wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w kraju - Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW

a) Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- konserwację i rewaloryzację zabytków;
- udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku

wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Uprawnieni wnioskodawcy:

- osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;
- z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

- dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.);
- dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;
- dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:
  - zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
  - stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ

stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków powinna określać odpowiednia uchwała organu stanowiącego jst.

Należy podkreślić, iż środki budżetowe przeznaczać można na obiekty wpisane zarówno do rejestru zabytków, jak i do gminnej ewidencji zabytków.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Okres naboru wniosków 21.12.2022 r. – 31.01.2023 r.

Przeznaczenie:

Dofinansowanie realizacji zadań inwestycyjnych, mających na celu przeciwdziałanie COVID-19, o którym mowa w art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2021 poz. 2095, z późn. zm.) w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Podmioty uprawnione do składania wniosków o dofinansowanie:

- 1) gminy;
- 2) powiaty;
- 3) województwa.

Dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przeznacza się na pokrycie wydatków związanych z realizacją zadań inwestycyjnych w ramach następujących obszarów inwestycyjnych:

- 1) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22

ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do którego tytuł prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego posiada wnioskodawca lub jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych, podlegająca wnioskodawcy;

- 2) udzielanie przez wnioskodawcę dotacji, o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na nakłady konieczne, określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podmiot uprawniony (wnioskodawca) może złożyć maksymalnie dziesięć wniosków o dofinansowanie w trzech kategoriach:

- a. do 150 000 złotych,
- b. do 500 000 złotych,
- c. do 3 500 000 złotych.

11.2. ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny posiada wiele możliwości wspierania inwestycji związanych z rewitalizacją. Tryb naboru wniosków odbywa się zazwyczaj w trybie konkursowym, ogłaszanym w zależności od harmonogramu realizacji RPO. W celu pozyskania środków z tych źródeł, należy dotrzeć do odpowiednich dokumentów programowych.

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących

się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro. Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów. Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WIĘCBORK

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej

atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

UZASADNIENIE

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stanowi zadanie własne gminy zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie gminnym.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę obowiązek opracowania „Gminnego programu opieki nad zabytkami” uchwalanego przez Radę Miasta na okres 4 lat.

Program opracowuje się na szczeblu krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym zgodnie z zakresem kompetencji.

Program opieki nad zabytkami ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Więcbork na lata 2023 - 2026 został pozytywnie zaopiniowany przez Kujawsko – Pomorski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu Delegatura w Bydgoszczy, pismem nr WUOZ.DB.RDZ.5121.2.2023.HM. z dnia 24 kwietnia 2023r. Program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko – Pomorskiego i stanowi załącznik do niniejszej uchwały.